

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS

Bakalauro studijų programa *Specialioji pedagogika ir logopedija*

Milda Bagdonienė

**VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMĄ, BENDRAVIMO
ĮGŪDŽIŲ UGDYMAS**

Bakalauro baigiamasis darbas

Bakalauro baigiamojo darbo vadovas:
lekt. dr. Margarita Jurevičienė

Šiauliai, 2020

Parengto baigiamojo darbo savarankiškumo patvirtinimas

Patvirtinu, kad bakalauro baigiamasis darbas „Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymas“:

- 1) parengtas savarankiškai;
- 2) nebuvo pateiktas studijuojant šiame ar ankstesniuose semestruose, nebuvo naudotas kitame universitete / institute Lietuvoje ir užsienyje;
- 3) yra originalus, nenaudota medžiaga iš kitų autorių darbų, kurie nenurodyti darbe;
- 4) pateiktas visas cituotos literatūros sąrašas.

Milda Bagdonienė
Studento Vardas, pavardė

.....
Parašas

Bakalauro darbo santrauka

Nors pastaraisiais dešimtmečiais mokslininkai daug dėmesio skiria ASS tyrinėjimams, gilindamiesi į vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymo metodų privalumus bei trūkumus, nepavyko aptikti studijų, kuriuose būtų gilinamasi į Lietuvos vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes. Tad keliame **probleminius klausimus**: 1) Kokie bendravimo ypatumai būdingi vaikams, turintiems ASS? 2) Kaip pasireiškia vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymas?

Tyrimo objektas – vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymas.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros apžvalga ir analizė; kokybinis tyrimas, taikant interviu metodą; duomenys apdoroti, taikant turinio analizės (angl. content) elementus.

Esminės išvados:

1. Vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumams priskiriamas vaiko perdėtas noras bendrauti, nukreiptas tiek į suaugusius asmenis, tiek į bendraamžius arba socialinis uždarumas, akių kontakto nebuvimas bei sudėtingas bendravimas su bendraamžiais, pabrėžiant, kad šiems vaikams lengviau palaikyti kontaktą su suaugusiais asmenimis, nei bendraujant su bendraamžiais.
2. Pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, naudoja tradicinius ugdymo metodus (individualus darbas, situacijos analizė) bei taiko specifinius vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodus, tokius, kaip mokymas nedidelėse bendraamžių grupėse, muzikinis metodas; taiko simbolių, gestų bei elektronines sistemas.
3. Pedagogai, ugdantys vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, patiriamoms sėkmėms priskiria veiklos veiksmingumą, ribų suvokimą, funkcionalų priemonių naudojimą bei įgyjamą vaikų, turinčių ASS pasitikėjimą. Pedagogų patiriami sunkumai susiję su perdėtu tėvų rūpesčiu, reikalaujant išskirtinio pedagogų dėmesio, vaikų etiketizavimu, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, bendraamžių tolerancijos stoka, įstaigoje dirbančių specialistų komandinio darbo stoka, bendrų susitarimų stoka, vaikų, turinčių ASS negebėjimu perkelti išmokus bendravimo įgūdžius į gyvenimiškas situacijas, tėvų neadekvačiais lūkesčiais bei per dideliu darbo krūviu.

Esminiai žodžiai: alternatyvioji komunikacija, autizmo spektro sutrikimas (ASS), bendravimas, pedagogas.

Turinys

Bakalauro darbo santrauka	3
IVADAS	5
1 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMĄ, BENDRAVIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO TEORINĖ ANALIZĖ	8
1.1. Autizmo spektro sutrikimo samprata	8
1.2. Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą bendravimo ypatumai	10
1.3. Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymo(si) metodai	12
2 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMĄ, BENDRAVIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO(SI) TYRIMAS	17
2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas	17
2.2. Tyrimo dalyviai	20
2.3. Vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumai	21
2.4. Pedagogų, ugdančių vaikų, turinčių ASS, taikomos bendravimo įgūdžių ugdymo metodikos	24
2.5. Pedagogų patiriamos sėkmės bei sunkumai, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius	37
Išvados	40
Literatūra	42
Summary	50
Priedai	51

Ivadas

Temos aktualumas. Autizmas ar autizmo spektro sutrikimas (toliau – ASS) – vienas sunkiausių įvairiapusių raidos sutrikimų (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 14), neigiamai veikiantis bendravimo gebėjimus, asmens socialinę sąveiką, prisitaikymą socialinėje aplinkoje, sąlygojantis asmens elgsenos modelius (Akansha, Sahil, Premjeet ir Bhawna, 2011, p. 1541). ASS pasireiškia visą gyvenimą ir ypatingai neigiamai veikia asmens vaikystę bei paauglystę (Choi et al., 2016).

Pasaulyje pastebimas ryškus vaikų, turinčių ASS, skaičiaus didėjimas (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 14; Akansha et al., 1541). Pastaruoju metu, vienam iš 150 asmenų, diagnozuojamas ASS (De Leo, Gonzales, Battagiri ir Leroy, 2011). Tačiau vis dar nėra nustatytos vaikų skaičiaus didėjimo priežastys (Hirvikoski et al., 2016, p. 232). Mokslininkai bando daryti prielaidas, kad ASS susijęs su genų anomalija, tačiau šiems teiginiams vis dar stokojama mokslinių patvirtinimų. Mokslininkai ir gydytojai vis dar neatranda ASS gydymo, tačiau koncentruojasi į pasireiškiančių ASS simptomų mažinimą, galinčių palengvinti asmens gyvenimą (Choi et al., 2016).

Bendravimo sunkumai priskiriami esminėms ASS turinčių vaikų problemoms, kurios pastebimos gana anksti (Lubas, Mitchell ir Leo, 2014, p. 3; Ramdoss et al., 2010, p. 56). Asmenys, patiriantys bendravimo sunkumus susiduria su padidinta nepageidaujamo elgesio rizika ir mažesne galimybe sėkmingai prisitaikyti mokykloje ir dalyvauti bendruomenės gyvenime. Tikėtina, kad nešalinami bendravimo trūkumai vaikystėje, gali išlikti visame žmogaus gyvenime (Lubas et al., 2014, p. 3). Užsienio šalyse sistemingai analizuojama kokios intervencijos padeda tobulinti vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžius, gilinantis į vizualizacijos panaudojimą, kalbos turtinimą. Bendravimo įgūdžių ugdymas neretai numatomas, kaip vienas pagrindinių tikslų, siekiant mažinti vaikų, turinčių ASS patiriamus sunkumus (Ramdoss et al., 2010, p. 56).

Bendrojo lavinimo ugdymo įstaigos, ugdydamos vaikus, turinčius ASS susiduria su įvairiais iššūkiais bei sunkumais (Lee, Yeung ir Tracey, 2015, p. 79). Tačiau šalies įstatyminė bazė orientuota į inkliuzinį ugdymą, siekiant ugdymo įstaigose įgyvendinti praktikas, kuo mažiau ribojančias vaikų, turinčių ASS atskirtį. ASS turintys vaikai dažnai ugdomi bendrojo ugdymo įstaigose, kartu su kitais vaikais, o pagrindiniais vaiko ugdytojais tampa mokytojas bei pagalbos mokiniui specialistai (logopedas, spec. pedagogas, soc. pedagogas, psichologas) (Vilkėlienė ir Kondrotienė, 2015). Tai, kaip vaikas, turintis ASS sėkmingai įsitrauks į mokyklos organizuojamą ugdymo procesą bei mokyklos bendruomenės veiklas, iš dalies priklauso nuo to, kiek pedagogai ir kiti mokyklos darbuotojai yra pasirengę įgyvendinti tyrimais pagrįstas intervencijas (Lee, Yeung ir Tracey, 2015, p. 79). Sėkmingas vaikų, turinčių ASS įsitraukimas į

ugdomasias veiklas, gebėjimas komunikuoti susijęs su teigiamu poveikiu, gerinant tokių vaikų gyvenimo kokybę, plėtojant socialinius santykius bei pozityvia elgsena socialinėje aplinkoje (Alzrayer ir Banda, 2017).

Nors pastaraisiais dešimtmečiais mokslininkai daug dėmesio skiria ASS tyrinėjimams, gilindamiesi į vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymo metodų privalumus, gilindamiesi į verbalinio elgesio analizės (Steponėnienė ir Raudeliūnaitė, 2019), Denverio ugdymo metodo (Navickienė ir kt., 2019), mokymo mažose bendraamžių grupėse metodo (Thiemann-Bourque, Brady, McGuff, Stump ir Naylor, 2016; Chung, Carter ir Sisco, 2012; Ramdoss et al., 2010) privalumus bei trūkumus; alternatyvios komunikacijos (Iacono, Trembath ir Erickson, 2016; Sigafoos, O'Reilly, Lancioni ir Sutherland, 2014; Armstrong, McLaughlin, Clark ir Neyman, 2012; Sigafoos, 2010), gestų bei simbolių (Iacono et al., 2016; Thiemann-Bourque et al., 2016), elektroninių (Thiemann-Bourque et al., 2016; Ramdoss et al., 2010; Inan, Lowther, Ross ir Strahl, 2010) sistemų teigiamą poveikį, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymui, vaikų, turinčių ASS bendravimo ugdymo galimybės Lietuvoje analizuojamos nepakankamai. Aptinkama tyrimų, kuriuose gilintasi į vaikų, turinčių ASS komunikacinių gebėjimų ugdymą (Levitienė ir Šinkūnienė, 2008); ASS turinčių jaunuolių bendravimo įgūdžių plėtojimo galimybes muzikinėje veikloje (Vilkelienė ir Kondrotienė, 2015). Nepavyko aptikti studijų, kuriuose būtų gilinamasi į Lietuvos vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes. Tad keliame **probleminiai klausimai**:

1. Kokie bendravimo ypatumai būdingi vaikams, turintiems ASS, pedagogų požiūriu?
2. Su kokiais iššūkiais susiduria ikimokyklinio ugdymo pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius?

Tyrimo objektas – vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymas.

Tyrimo tikslas – atskleisti vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atlikti mokslinės literatūros analizę, konceptualizuojant vaikų, turinčių ASS sampratą, jų bendravimo ypatumus bei bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes.
2. Atskleisti vaikų, turinčių ASS, bendravimo ypatumus.
3. Ištirti ikimokyklinio ugdymo pedagogų taikomas bendravimo įgūdžių ugdymo metodikas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius.
4. Atskleisti pedagogų patiriamas sėkmes bei sunkumus, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros apžvalga ir analizė;
- Kokybinis tyrimas, taikant interviu techniką;
- Turinio analizės Content elementai.

Kokybiniame tyrime dalyvavo 10 Kauno miesto ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų, ugdančių vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžius.

Esminės sąvokos

Alternatyvioji komunikacija – tai asmenų, turinčių kalbos ir kitų komunikacijos sutrikimų, naudojamos papildomos ir pagalbinės priemonės, padedančios jiems išreikšti savo mintis, norus ir idėjas (Liaudanskienė ir Viliūnienė, 2006, p. 26).

Autizmo spektro sutrikimas (ASS) – tai lėtinis, vaikystėje pasireiškiantis sutrikimas, neigiamai veikiantis adaptacines funkcijas visą gyvenimą, pasireiškiantis realaus santykio su tikrove praradimu; uždarumu, noro bendrauti nykimu; ryšių su artimaisiais ir aplinka silpnėjimu (Lyall et al., 2017, p. 81; Hirvikoski et al., 2016, p. 232).

Bendravimas – tai procesas, apimantis dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio suvokimą, keitimąsi informacija, sąveiką ir santykius (Lekavičienė ir Antinienė, 2019, p. 9).

Bendravimo įgūdžiai – tai asmens gebėjimas sėkmingai priimti ir gauti informaciją, pasitelkiant verbalinius bei neverbalinius informacijos perdavimo metodus (Šerkšnienė ir Baronienė, 2011, p. 37).

Ugdymas – dvasinių, intelektinių, fizinių asmens galių auginimas bendraujant ir mokant (Valstybės Žinios, 2011-03-31, Nr. 38-1804).

Bakalauro darbo struktūra. Baigiamąjį darbą sudaro santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, 2 skyriai, išvados, cituotos literatūros sąrašas (87 šaltiniai). Tyrimo duomenis iliustruoja 17 lentelių ir 2 paveikslai. Baigiamojo darbo apimtis – 50 p. Prieduose pateikiama: interviu klausimyno gairės (1 priedas).

1. VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMĄ, BENDRAVIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO TEORINĖ ANALIZĖ

1.1. Autizmo spektro sutrikimo samprata

Autizmo spektro sutrikimas (toliau – ASS) yra plataus spektro nespecifinis sutrikimas, kadangi simptomai, kuriuos žmonės patiria, yra labai skirtingi (Saveikienė, 2018, p. 125; Akansha et al., 2011, p. 1541; De Leo et al., 2011, p. 703). ASS yra nuolatinis, kliniškai akivaizdus neurologinio vystymosi sutrikimas (Taj-Eldin, Ryan, O’Flynn ir Galvin, 2018; Baxter et al., 2015, p. 601; Lubas et al., 2014, p. 4). Tai lėtinis, vaikystėje pasireiškiantis sutrikimas, neigiamai veikiantis adaptacines funkcijas visą gyvenimą (Lyall et al., 2017, p. 81; Hirvikoski et al., 2016, p. 232), pasireiškiantis realaus santykio su tikrove praradimu; uždarumu, noro bendrauti nykimu; ryšių su artimaisiais ir aplinka silpnėjimu (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 15), ribota socialine sąveika, santykinio nesidomėjimu socialine veikla, pasikartojančiu (stereotipiniu) elgesiu (Vėlavičienė, Adomaitienė ir Bulanovaitė, 2019, p. 31; Onaolapo ir Onaolapo, 2017, p. 15; Sigafos et al., 2014, p. 52), pomėgių ar veiklos modeliais, kuriuos neretai aplinkiniai įžvelgia tik tuomet, kai jie pradeda peržengti socialines normas (Onaolapo ir Onaolapo, 2017, p. 15). Dabartiniai duomenys rodo, kad vaikai, turintys ASS, dažnai pasižymi dideliu kartu kylančių elgesio problemų lygiu (Boonen et al., 2014, p. 716; Gray, Keating, Taffe, ir Brereton, 2012, p. 121; Kanne ir Mazurek, 2011, p. 926; Mazurek ir Kanne, 2010, p. 1512; Bauminger, Solomon, ir Rogers, 2010, p. 101). Be pagrindinių sutrikimo pasireiškimų, asmenys dažnai turi gretutinių psichiatrinių ir elgesio apraiškų kaip savęs žalojimas, agresija ir saviagresija (Indrašienė ir Kairelytė–Sauliūnienė, 2018, p. 119), impulsyvumas, aktyvumas, nerimo ir nuotaikos sutrikimai, socialinės fobijos (Taj-Eldin et al., 2018; Onaolapo ir Onaolapo, 2017, p. 14; Fitzpatrick, Srivorakiat, Wink, Pedapati & Erickson, 2016, p. 1525), kurių paplitimas tarp turinčiųjų ASS, svyruoja nuo 11 proc. iki 84 proc. (Taj-Eldin et al., 2018). Turint ASS, nerimas gali sustiprinti socialinės sąveikos sunkumus, padidinti ritualizuoto ar pasikartojančio elgesio lygius ir padidinti dirglumą bei agresiją (Taj-Eldin et al., 2018).

Terminas „autizmas“ kildinamas iš graikų kalbos žodžio „autos“, reiškiančio „aš“. Ši sąvoka pirmą kartą apibrėžta 1911 m. Eugen Bleulerio, norint sutrikimą atskirti nuo šizofrenijos sutrikimo. 1943 ir 1944 m. Leo Kanneris (JAV) ir Hansas Aspergeris (Vokietija) minėtu terminu įvardino asmenis, turinčius socialinių / emocinių apribojimų ir nusišalinantį elgesį. Būtent Kanneris pirmasis sukūrė terminą „*infantilis autizmas*“ (anksčiau vadintas „Kannerio sindromu“) apibūdinantį jo stebėtus vaikus grupėje, kurie atrodė socialiai izoliuoti ir nusišalinę (Onaolapo ir Onaolapo, 2017, p. 15).

Netgi modernėjanti medicina, iki šiol negali paaiškinti ASS pasireiškimo priežasčių (Onalapo ir Onalapo, 2017, p. 15; Lubas et al., 2014, p. 4; Sigafos et al., 2014, p. 51; Akansha et al., 2011, p. 1541). Keletas studijų ASS pasireiškimą bandė paaiškinti genų anomalija (Tick, Bolton, Happé, Rutter ir Rijsdijk, 2016, p. 585; Akansha et al., 2011, p. 1541), tačiau šios prielaidos patvirtinimui vis dar stokojama mokslinių duomenų (Akansha et al., 2011, p. 1541). Įvairių tyrimų duomenimis, ASS riziką didina tėvų amžius (Lee ir McGrath, 2015, p. 118; Idring et al., 2015, p. 107), motinos medikamentų vartojimas nėštumo metu (Gidaya et al., 2016, p. 2; Gentile, 2015, p. 132), folio rūgštis ir susijusios maistinės medžiagos (DeVilbiss et al., 2015, p. 663; Virk et al., 2015, p. 710), alkoholio vartojimas ir rūkymas (Rosen et al., 2015, p. 1689; Eliassen et al., 2010, p. 1074), imuninė sistema (Choi et al., 2016, p. 933; Lee et al., 2015, p. 100; Zerbo et al., 2015, p. 4015; Fox-Edmiston ir Van de Water, 2015, p. 715), priešlaikinis gimdymas (Kuzniewicz et al., 2014, p. 20; Abel et al., 2013, p. 391). Sistemingai didėjant nustatomų ASS skaičiui, vis labiau linkstama prie nuomonės, kad svarbų vaidmenį vaidina aplinkos poveikis. Tokią nuomonę palaiko ir atliktų tyrimų duomenys, kurių metu nustatyta, kad skiriasi išsivysčiusiose ir besivystančiose šalyse gyvenančių vaikų, turinčių ASS elgsenos ypatumai (Onalapo ir Onalapo, 2017). Tyrimų duomenimis, ASS riziką didina: oro tarša (Guxens et al., 2016, p. 133; Weisskopf et al., 2015, p. 431), endokrininę sistemą ardančios cheminės medžiagos (Schug et al., 2015, p. 1942; Philippat et al., 2015, p. 57), aplinkoje esantys sunkieji metalai (Kalkbrenner et al., 2014, p. 277; Munger, 2013, p. 210; Zerbo et al., 2015, p. 651)

ASS itin pasireiškia vaikystėje ir paauglystėje. Nors ASS galima nustatyti bet kuriame amžiuje, jis apibrėžiamas, kaip raidos sutrikimas, kadangi simptomai pasireiškia pirmaisiais dvejais gyvenimo metais. Tačiau dažniausiai ASS nustatomi apie trečiuosius gyvenimo metus (Saveikienė, 2018, p. 126; Baio, 2012, p. 4; Akansha et al., 2011, p. 1541), nors ASS simptomai gali visiškai nepasireikšti iki mokyklinio amžius ar vėlesnio laikotarpio (Lyll et al., 2017, p. 83). Retais atvejais ASS gali būti nustatomas nuo 6 iki 18 mėnesių (Lyll et al., 2017, p. 83; Akansha et al., 2011, p. 1541). Vis tik, tiriant ir nustatant, ASS dažnai painiojamas su kitais sutrikimais (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 15), galimai todėl, kad ASS būdingos gretutinės negalios, tokios, kaip intelekto negalia (Christensen et al., 2012, p. 815), dėmesio sutrikimai, virškinamojo trakto problemos, imuniteto stoka, nerimas ir depresija, miego sutrikimai bei daugybė gretutinių sveikatos sutrikimų (Lyll et al., 2017, p. 83; Croen et al., 2015, p. 815; Matson ir Cervantes, 2014, p. 953).

Per pastaruosius 50 metų ASS paplitimas auga pasauliniu mastu (Vėlavičienė ir kt., 2019, p. 31). Tyrimai rodo, kad Lietuvoje, kaip ir pasaulyje, daugėja vaikų, kuriems nustatomas ASS (Indrašienė ir Kairelytė-Sauliūnienė, 2018, p. 119; Sigafos et al., 2014, p. 51). Tai tampa

viena svarbiausių visuomenės sveikatos problemų, pradėtas vartoti net autizmo epidemijos terminas (Saveikienė, 2018, p. 125). ASS pasireiškia visose etninėse, rasinėse ir ekonominėse grupėse (Onaolapo ir Onaolapo, 2017; Lubas et al., 2014, p. 4). Berniukams ASS būdingas 4 kartus dažniau nei mergaitėms (Lyall et al., 2017, p. 84; Tick et al., 2016, p. 856; Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 15; Hiller, Weber ir Young, 2014, p. 14; Sigafos et al., 2014, p. 51 ir kt.), tačiau mergaitėms, neturinčioms pastebimų simptomų, ASS gali būti nustatoma vėliau, negu berniukams (Lyall et al., 2017, p. 84). Tyrimais nustatyta, kad mergaitėms, turinčioms ASS, mažiau būdingi pasikartojantys stereotipai, o berniukams labiau būdingi išgyvenami socialiniai sunkumai (Mandy et al., 2012, p. 1305).

ASS priskiriamas įvairiapusiams raidos sutrikimams, vadinasi, yra sutrikusi įvairių psichinio funkcionavimo sričių raida (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 14). Mokslinėje literatūroje ASS klasifikuojami pagal Tarptautinę statistinę ligų ir sveikatos problemų klasifikaciją TLK-10. Ši klasifikacija naudojama ir Lietuvoje (TLK-10-AM / ACHI / ACS elektroninis vadovas, 2020; Saveikienė, 2018, p. 127). Mokslininkai ir medikai vis dar bejėgiai ASS gydymo srityje, tad koncentruojasi į pasireiškiančių ASS simptomų mažinimą, tokiu būdu siekdami palengvinti asmens gyvenimą (Akansha et al., 2011, p. 1541).

Apibendrinant galima teigti, kad ASS – tai lėtinis, vaikystėje pasireiškiantis plataus spektro sutrikimas, neigiamai veikiantis žmogaus adaptacines funkcijas visą gyvenimą, pasireiškiantis realaus santykio su tikrove praradimu; uždarumu, noro bendrauti nykimu; ryšių su artimaisiais ir aplinka silpnėjimu, ribota socialine sąveika, santykinio nesidomėjimu socialine veikla, pasikartojančiu (stereotipiniu) elgesiu. ASS paplitimas auga visame pasaulyje. Berniukams ASS sutrikimas keturis kartus labiau būdingas, nei mergaitėms. Nėra nustatytos aiškos priežasties, sukeliančios ASS.

1.2. Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą bendravimo ypatumai

Bendravimo sunkumai yra dažniausiai pasitaikanti vaikų, turinčių ASS savybė, sąlygojanti asmens gebėjimą veikti socialinėje aplinkoje, galinti turėti didelę neigiamą įtaką vaiko gyvenimui (Shoaib, Hussain, Mirza ir Tayyab, 2017; Sigafos et al., 2014, p. 51; Lubas et al., 2014, p. 6). Daugelis asmenų, turinčių ASS, negali kalbėti arba negali suprasti kas jiems sakoma (Sigafos et al., 2014, p. 51; Ganz et al., 2012, p. 60; Armstrong et al., 2012, p. 26). Vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, neturi įgimto komunikacijos poreikio. Jie pakankamai greitai suvokia, kad bendravimas tenkinant savo reikmes yra svarbus ir naudotinas, bet santykių su kitu asmeniu kūrimas jiems yra bereikšmis (Navickienė ir kt., 2019, p. 17). Tyrimų duomenimis vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžiai siejami su socialiniais ir

kasdieniais gyvenimo įgūdžiais bei elgesio problemomis (Steponėnienė ir Raudeliūnaitė, 2019, p. 84; Park, Yelland, Taffe ir Gray, 2012, p. 2761), neigiamai veikiančiais gyvenimo kokybę (Taj-Eldin et al., 2018).

Augdami vaikai pradeda naudoti žodinį bendravimą, tačiau vaikų, turinčių ASS kalba dažnai vystosi lėčiau (Taj-Eldin et al., 2018; Park et al., 2012, p. 2762; Armstrong et al., 2012, p. 26). Maži vaikai bendrauti pradeda naudodamiesi daiktais kaip komunikavimo priemone. Būtent taip jie gali parodyti, kokia veikla jiems patinka, o kurios nemėgsta. Jei vaikas nori išeiti į lauką, jis duoda mamai striukę ar batus, jei nori gerti – rodo į puodelį (Navickienė ir kt., 2019, p. 18). Vaikui, turinčiam ASS bendravimą namuose palengvina juos supanti įprasta aplinka, tačiau aplinkos pakeitimas sąlygoja vaikų negebėjimą paaiškinti ko jie nori, o aplinkiniai asmenys nesupranta vaiko poreikių. Minėtos priežastys sąlygoja vaiko nepageidaujamos elgsenos pokyčius (riksmas, daiktų mėtymas, agresyvus elgesys, nukreiptas tiek į save, tiek į kitus asmenis ar aplinkoje esančius daiktus) (Taj-Eldin et al., 2018). Kadangi vaikai, turintys ASS, neturi įgimto gebėjimo bendrauti, dažnai jie net nesistengia vartoti kalbos norėdami ką nors pasakyti (Navickienė ir kt., 2019, p. 18).

Vaikai, turintys ASS patiria sunkumų, bendraudami neverbaliniu būdu, pvz. rankų gestais, akių kontaktu bei veido mimikomis (Taj-Eldin et al., 2018; Park et al., 2012, p. 2762; Armstrong et al., 2012, p. 26). Viena silpnųjų raidos pusių – kalbos supratimas. Nekalbantys vaikai su ASS sunkiai supranta kitus, o juos pačius suprasti dar sunkiau, todėl dažnai jie palengva nutolsta nuo kitų žmonių ir visiškai liaujasi bendravę (Navickienė ir kt., 2019, p. 18). Minėti vaikai, bendraudami su kitais asmenimis neužmezga akių kontakto, negeba gestais išsakyti savo poreikių, o tai gali sukelti kitų asmenų neigiamas reakcijas (Shoaib et al., 2017).

Vaikai, turintys ASS, pasižymi dideliu jautrumu net į nedidelius pokyčius juos supančioje aplinkoje (Shoaib et al., 2017), jiems mažiau būdingas spontaniškas bendravimas (Duffy ir Healy, 2011, p. 977). Socialinės sąveikos spontaniškumo trūkumai buvo aiškiai identifikuoti diagnozuojant ASS, nepriklausomai nuo bendravimo lygio ar galimybių. Vaikai, turintys ASS, retai kada pradeda tinkamą kalbą ir dažnai nesugeba įsitraukti į įprastą socialinę sąveiką, pavyzdžiui, užduoti klausimus, paprašyti informacijos, išreikšti meilę ar paprašyti pagalbos (Duffy ir Healy, 2011, p. 977). Tad aplinkiniai asmenys taip pat susiduria su iššūkiais, dėl nežinojimo, kaip bendrauti su asmenimis, turinčiais ASS.

Skiriami keturi pagrindiniai kalbėjimo modeliai, būdingi vaikams, turintiems ASS (Shoaib et al., 2017):

1. pasikartojanti bei nelanksti kalba;
2. siauri interesai ir išskirtiniai gebėjimai;
3. sulėtėjusi kalbos raida;

4. nepakankami neverbalinio bendravimo gebėjimai.

Vaikai, turintys ASS gali atkartoti išgirstus žodžius, tačiau nepritaikyti jų vartojimui, pagal prasmę (Park et al., 2012, p. 2761). Kitaip tariant, vaikų, turinčių ASS kalbai būdingos echolalijos, jie dažnai pasako su kontekstu nieko bendra neturinčius žodžius, kartoja seniau girdėtas frazes, visai nesusijusias su kalbėjimo situacija (Navickienė ir kt., 2019, p. 18). Pastebima, kad vaikai, turintys ASS nesugeba žodžių sudėti į frazes ir prasmingus sakinius, kai kurie jų kalba tik pavieniais žodžiais. Tuo pačiu, minėti vaikai, gali pasižymėti išskirtiniais gebėjimais kalbėti juos dominančia tematika, tačiau negebėti surinkti visapusiškos informacijos. Be to, vaikas, turintis ASS, gali pasižymėti puikiais gebėjimais atlikti tam tikras veiklos sritis ir tai jiems padeda puikiai mokytis tose srityse, kurios itin domina vaiką, tačiau kitose srityse jis gali patirti sunkumų (Park et al., 2012, p. 2761).

Apibendrinant galima teigti, kad bendravimo sunkumai yra dažniausiai pasitaikanti vaikų, turinčių ASS savybė, sąlygojanti asmens gebėjimą veikti socialinėje aplinkoje, galinti turėti didelę neigiamą įtaką vaiko gyvenimui. ASS bendravimo įgūdžiai siejami su socialiniais ir kasdieniais gyvenimo įgūdžiais bei elgesio problemomis, neigiamai veikiančiais gyvenimo kokybę. ASS turintiems vaikams būdingi sunkumai, patiriami naudojant tiek žodinį, tiek nežodinį bendravimą, palaikant akių kontaktą, užmezgant bei palaikant pokalbį, bandant gestais išsakyti savo poreikius, jiems mažiau būdingas spontaniškas bendravimas.

1.3. Vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, bendravimo įgūdžių ugdymo(si) metodai

Vaikai neišauga ASS, bet simptomai gali silpnėti dėl specialaus ugdymo ir taikomos intervencijos, o ankstyvas sutrikimo diagnozavimas gali padėti vaikui išmokti naujų įgūdžių ir gauti specialią pagalbą (Akanksha ir Shaw, 2012, p. 292). Atsižvelgiant į vaikų, turinčių ASS, ypatumus, svarbiausia pagerinti šių vaikų galimybes bendrauti kasdienėse situacijose. O tai galima daryti gestais, veido mimika, judesiais, kalba, naudojant daiktus, nuotraukas ir simbolius (Navickienė ir kt., 2019, p. 18). Tobulinami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžiai, pasižymi teigiamu poveikiu, tobulinant minėtų vaikų verbalinius gebėjimus, ilginant kalbėjimo trukmę bei gerinant kalbos spontaniškumą, o tai teigiamai veikia vaikų, turinčių ASS, socialinę elgseną, kadangi rečiau pasireiškia netinkama elgsena, o tai teigiamai veikia minėtų vaikų tarpusavio sąveiką su artimoje aplinkoje esančiais asmenimis (Ramdoss et al., 2010, p. 57).

Priklausomai nuo vaiko kalbinių gebėjimų, bei turimų bendravimo įgūdžių, specialistai, ugdytys vaikus, turinčius ASS, turi galimybę taikyti įvairius bendravimo įgūdžių ugdymo

metodus, pradedant, tradiciniais bei baigiant specifiniais, kalbos sutrikimą turinčių vaikų bendravimo įgūdžių ugdymo metodais (Navickienė ir kt., 2019, p. 18).

Įvairūs autoriai išskiria skirtingus vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymo metodus: *verbalinio elgesio analizė* (Steponėnienė ir Raudeliūnaitė, 2019, p. 97), *muzikiniai metodai* (Vilkėlienė ir Kondrotienė, 2015, p. 185; Lim ir Draper, 2011, p. 532), *mokymo mažose bendraamžių grupėse metodas* (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133; Chung, Carter ir Sisco, 2012, p. 349; Ramdoss et al., 2010, p. 56), *ABA metodas* (Navickienė ir kt., 2019, p. 28), *Denverio ugdymo metodas* (Navickienė ir kt., 2019, p. 29), *alternatyvios komunikacijos sistemos* (Navickienė ir kt., 2019, p. 28; Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133; Iacono et al., 2016, p. 2349; Sigafoos et al., 2014, p. 51), pasitelkiant ženklų kalbą, paveikslų naudojimą (Iacono et al., 2016, p. 2349; Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133; Labanaukaitė ir kt., 2014, p. 14) ar elektronines sistemas (Iacono et al., 2016, p. 2349; Ramdoss et al., 2010, p. 55; Inan et al., 2010, p. 540).

Verbalinio elgesio analizėje koncentruojamasi į elgesį, kuris pastiprinamas perteikiant kito asmens poreikius. Tai socialinė kalbėtojo ir klausytojo sąveika, kurios metu kalbėtojas gauna pastiprinimą ir įgyja aplinkos kontrolę būtent klausytojo elgesio dėka. Svarbu numatyti sąlygas, stimulus, kuriems kontroliuojant iššaukiamas tam tikras verbalinis elgesys. Empiriniai tyrimai rodo, kad verbalinio elgesio analizė yra veiksmingas ir mokslškai pagrįstas būdas vaikų, turinčių ASS kalbai ugdyti (Steponėnienė ir Raudeliūnaitė, 2019, p. 97).

Vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymui pasitelkiami *muzikiniai metodai*, leidžiantys vaikui ne tik išgyventi teigiamas emocijas dainuojant, bet ir padedantys ugdyti kalbinius gebėjimus, kurie taip pat teigiamai veikia bendravimo įgūdžius (Lim ir Draper, 2011, p. 532). Vaikų, turinčių ASS komunikavimo galimybes pasitelkiant muzikinį metodą tyrinėję įvairių šalių mokslininkai išskyrė muzikinės veiklos rūšis, kurių metu keičiasi vaikų, turinčių ASS elgesys, emocijos, kalba. Ugdant vaikus, turinčius ASS vieni autoriai pabrėžia muzikinę veiklą – dainavimą (Ridder, 2002, p. 1423), kiti (Brūzga, 2005, p. 36) muzikavimo ir spalvų simbolių derinimą arba muzikavimą ir judesį (Mead, 1999, cit. pagal Vilkėlienę ir Kondrotienę, 2015, p. 185-186).

Siekiant ugdyti vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius galima pasitelkti *mokymą nedidelėse bendraamžių grupėse*, kuriose siekiama inicijuoti ir palaikyti socialinę sąveiką ir komunikacinius mainus su klasės draugais, turinčiais ASS. Bendraamžiai, neturintys negalios, kaip reaguojantys komunikacijos partneriai gali pasitarnauti ugdamo vaikų, turinčių ASS žaidimo ir funkcinio bendravimo įgūdžius (pvz., abipusis dėmesys, prašymai, komentarai ir t.t.) (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133). Nustatyta, kad vaikai, turintys ASS, bendraudami su

bendraamžiais, išmoksta pasitikėti bendraamžių veido išraiškomis ir gestais, o tai leidžia pagerinti bendravimo įgūdžius (Chung et al., 2012, p. 349).

Vienas labiausiai taikomų yra įrodymais grįstas ABA metodas (angl. *Applied Behavior Analysis*). Tai psichoterapinis-pedagoginis metodas, specialiai sukurtas asmenų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, komunikacijai ir elgesiui gerinti (Navickienė ir kt., 2019, p. 28).

ABA metodo pagrindu sukurtas *Denverio ugdymo metodas* (angl. *Early Start Denver Model – ESDM*), ankstyvojo gydymo elgesio metodika, skirta 1–3 metų autizmo sutrikimą turintiems vaikams. Pagrindiniai tikslai – vaiko bendravimo ugdymas, pozityvaus elgesio mokymas, savarankiškumo formavimas ir kt. (Navickienė ir kt., 2019, p. 29).

Jei vaikas negali kalbėti arba jo kalba stipriai sutrikusi, taikoma pagalbinė ir alternatyvi komunikacijos sistema (angl. *Augmentative and Alternative Communication, AKK*) (Navickienė ir kt., 2019, p. 28), pasitelkiant ženklų kalbą ar paveikslų naudojimą (Iacono et al., 2016, p. 2349; Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133; Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 14). Alternatyvi komunikacija apima keletą sričių, įskaitant: a) pagalbines technologijas; b) psichologiją; c) reabilitaciją; d) specialųjį ugdymą; e) kalbos patologiją (Sigafos et al., 2014, p. 51). Alternatyvi komunikacija apima įvairius būdus, galinčius pakeisti ar patobulinti asmens kalbą bei kitus bendravimo įgūdžius, pasitelkiant įvairius ženklus, sistemas, įskaitant simbolius (kuriuos galima suskirstyti į grupes (pvz., maistas, gyvūnai, žaislai, mokykla, namų apyvokos daiktai ir t.t.), rodomus knygoje, kortelėse, interaktyviose lentose arba informacinių technologijų prietaisuose (pvz., kompiuteriuose, planšetėse, mob. telefonuose ir t.t.) (Iacono et al., 2016, p. 2349). Kokią sistemą parinkti verbalinės komunikacijos neturinčiam vaikui, priklauso nuo jo prieškalbinių įgūdžių išsivystymo lygio, kalbos supratimo, mąstymo, regėjimo ir regimojo suvokimo lygio, klausos ir kalbėjimo suvokimo lygio, fizinių galimybių (stambiosios ir smulkiosios motorikos išsivystymo) (Navickienė ir kt., 2019, p. 28).

Alternatyvi komunikacija užsienio šalyse taikoma jau keletą dešimtmečių, pasižymėjo teigiamu poveikiu formuojant vaikų, turinčių ASS pozityvią elgseną, plečiant jų žodyną bei tobulinant bendravimo įgūdžius (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133). Alternatyvios komunikacijos naudojimas, ugdant vaikų, turinčių ASS pasižymi teigiamu poveikiu, kadangi manoma, jog šie vaikai lengviau suvokia vaizdinę informaciją, nei garsinę (Iacono et al., 2016, p. 2349; Armstrong et al., 2012, p. 26).

Akternatyvios komunikacijos mokymo metodas *PECS* (angl. *Picture Exchange Communication System*) (bendravimas apsieičiant paveikslėliais) padeda vaikui, turinčiam ASS, suprasti, kaip, koku būdu bendrauti. Šiuo metodu plečiamas pasyvusis vaikų žodynas (Navickienė ir kt., 2019, p. 28). PECS metodas buvo sukurtas verbalinio bendravimo stokojantiems vaikams, turintiems ASS, siekiant juos mokyti spontaniško, funkcionalaus

bendravimo per simbolius ar paveikslėlius (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133). PECS metodas pagrįstas tuo, kad bendravimas vyksta naudojant paveikslėlius arba simbolius, kurie pakeičia komunikacinę sistemą. Parenkant pastaruosius, pirmenybę siūloma teikti juodai baltoms piktogramoms. Reikėtų turėti galvoje, kad sykį parinkta alternatyvios komunikacijos simbolių sistema nėra „amžina“: vaikui įgijus naujų žinių ir įgūdžių, ji taip pat keičiama. Parinkus AAK sistemą, simboliai sudedami į lenteles arba kalbėjimo knygas (Navickienė ir kt., 2019, p. 28). Mokant vaikus, turinčius ASS, PECS būdas naudojamas siekiant išmokyti vaiką paduoti suaugusiajam paveikslėlį, kuriame yra jo noras, taip pat suprasti ryšį tarp žodžių ir paveikslėlių (simbolių), kuriuos jie vaizduoja. Mokant bendrauti šiuo būdu yra išskiriami 6 mokymo etapai (Navickienė ir kt., 2019, p. 28; Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133):

1. *Komunikavimo parinkimas* – tai fiziniai mainai, vaikas apsieičia paveikslu, norėdamas pareikalauti norimo daikto.
2. *Daikto erdvinis nutolimas (atstumas)* – tai spontaniškumo išplėtimas, bendravimo partnerių įvairovė ir atstumas, kurį vaikas turi nukeliauti, norėdamas paprašyti norimo daikto.
3. *Pasirinkimas („Ko nori?“ ir „Ko nenori?“)* – tai klasifikavimas pagal paveikslėlį, kuomet vaikas iš simbolių rinkinio pasirenka pageidaujamus ir nerekomenduojamus daiktus.
4. *Sakinio struktūra* – tai sakinių sudarymas, kuomet vaikas pasirenka esamus ir neegzistuojančius elementus, sakinio juostoje kartu pažymėdamas kelis simbolius (pvz., „Noriu + objektas“).
5. *Atsakymas į klausimą* – „Ko tu nori?“ vaikas atsako į suaugusiojo klausimą pasirinkdamas tinkamą simbolį.
6. *Bendravimo įgūdžių plėtimas* – tai reaguojančios ir spontaniškos pastabos yra orientuotos į žodyno plėtrą ir atsakymą į suaugusiųjų klausimus (pvz., „Ką jūs matote?“ ir „Ką jūs turite?“).

Augantis technologijų vaidmuo visuomenėje suteikė galimybių plėtoti naujas komunikacijos priemones asmenims, sergantiems ASS. Pasinaudojant tradicinėmis bei alternatyviomis komunikacijų technologijomis galima pagerinti kasdieninį vaikų, turinčių ASS kalbos mokymą (Shane et al., 2012). Informacinės technologijos suteikė naują bendravimo galimybę vaikams, turintiems ASS (Shoaib et al., 2017; Boyd, Barnett & More, 2015). Alternatyvus bendravimas gali būti viena iš strategijų, naudojamų, stiprinant mokinių, turinčių ASS bendravimo įgūdžius (Alzrayer & Banda, 2017). Kompiuteriai leidžia vartotojams pritaikyti programas pagal jų poreikius, pasinaudoti kalbą generuojančiomis programomis (Shoaib et al., 2017; Boyd et al., 2015).

Informacinių komunikacinių technologijų panaudojimas siekiant efektyvesnio vaikų, turinčių ASS bendravimo ugdymo, užsienio šalyse nėra naujas reiškinys. Didžiulė kompiuterinių technologijų pažanga pastaruosius tris dešimtmečius padidino technologijų universalumą bei sumažino finansines išlaidas, kadangi kompiuteriais ir kompiuterinėmis sistemomis aktyviai naudojamosi visose ugdymo įstaigose (Shoaib et al., 2017; Ramdoss et al., 2010, p. 55; Inan et al., 2010, p. 540). Kompiuteriai dabar dažnai naudojami kaip vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių mokymo priemonė (Inan et al., 2010, p. 540). Pasitelkdami informacines technologijas, ugdytojai sumažina vaikų, turinčių ASS, blaškymosi tikimybę, padidina dėmesio sukaupimo galimybes; pasitelkus informacines technologijas, ugdomi vaikai suvokia veiklos nuoseklumą (Ramdoss et al., 2010, p. 55).

Vis tik, nepriklausomai nuo, to, kad informacinių technologijų panaudojimas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pasižymi daugeliu teigiamų savybių, mokslininkai taip pat išvelgia ir tam tikrus probleminius aspektus, tokius, kaip galimas išgyvenamų problemų bei sunkumų pagilinimas, pasireiškiantis sumažėjusia mokytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveika, padidėjusia socialine izoliacija bei sumažėjusiomis galimybėmis praktikuoti socialinę veiklą. Be to, vaikai, turintys ASS gali tapti priklausomi nuo kompiuterio bei susikurti ar sustiprinti kompiuterinius stereotipus (Ramdoss et al., 2010, p. 55).

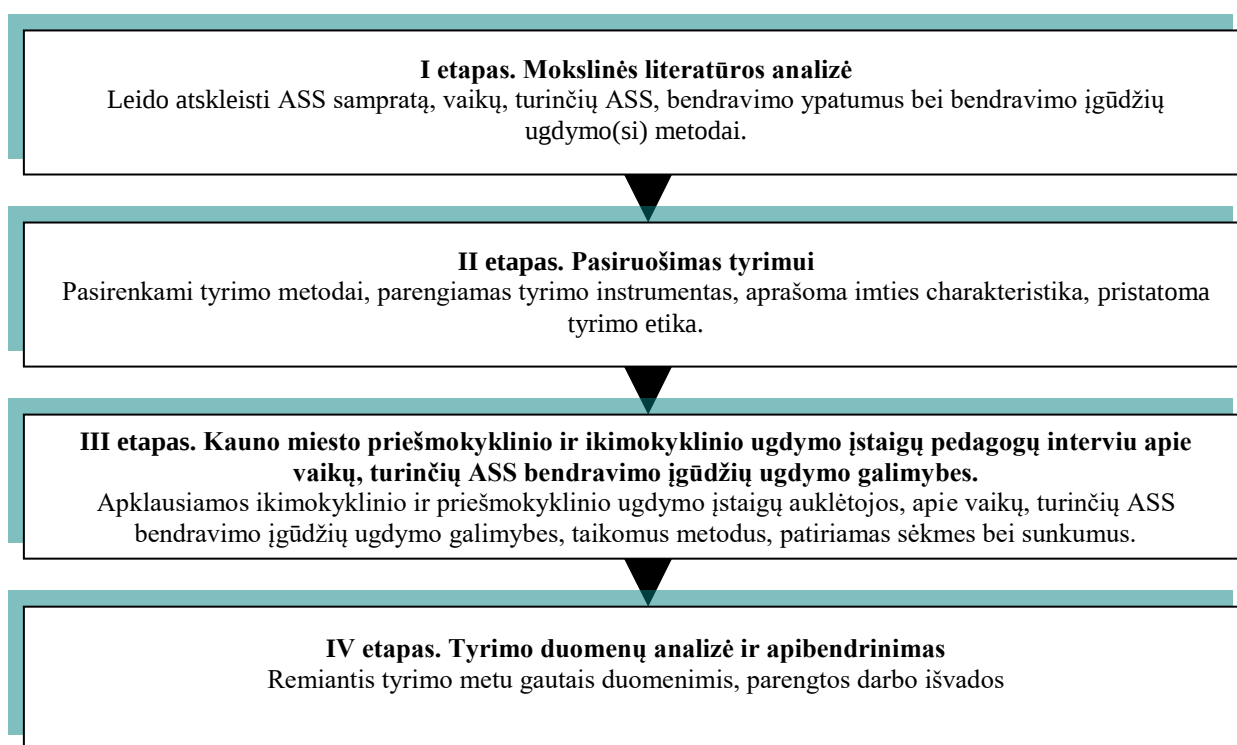
Bendravimo intervencijos dažnai būna sudėtingos, pareikalaujančios artimų, pasitikėjimu grįstų mokytojo ir mokinio santykių, specialios terapeutų ar mokytojų rengimo procedūros ir daugybės valandų per savaitę, skirtų specialisto susitikimams su ugdytiniu (Ramdoss et al., 2010). Būtent minėti veiksniai gali sutrukdyti sėkmingą vaikų, turinčių ASS bendravimo ugdymą, nes daugelyje ugdymo įstaigų susiduriama su ribotais ištekliais, pvz., klasėje mokosi daugiau vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, sunku užmegzti ir palaikyti kontaktą su ugdomu vaiku, turinčiu ASS, ne visada gaunamas vaiko artimiausios aplinkos (jo šeimos narių) palaikymas ir t.t. (Ramdoss et al., 2010, p. 56).

Apibendrinant galima teigti, kad tobulinami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžiai, pasižymi teigiamu poveikiu, gerinant minėtų vaikų verbalinius gebėjimus, ilginant kalbėjimo trukmę bei gerinant kalbos spontaniškumą, o tai teigiamai veikia vaikų, turinčių ASS, socialinę elgseną bei tarpusavio sąveiką su artimoje aplinkoje esančiais asmenimis. Siekiant ugdyti vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, specialistai pasitelkia verbalinio elgesio analizę, muzikinius metodus, ABA metodą, Denverio ugdymo metodą, mokymą nedidelėse bendraamžių grupėse, kuriose siekiama inicijuoti ir palaikyti socialinę sąveiką ir komunikacinius mainus su klasės draugais, turinčiais ASS. Dauguma vaikų, kuriems nustatyta ASS, gali kalbėti, tačiau kitai jų daliai gali tekti ugdyti alternatyvios komunikacijos įgūdžius, pasitelkiant gestų, simbolių ar elektronines sistemas.

2. VAIKŲ, TURINČIŲ AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMĄ, BENDRAVIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO TYRIMAS

2.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

Siekiant atskleisti vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes, tyrimas buvo atliekamas pagal tam tikrus etapus (žr. 2 pav.).

2 pav. Tyrimo eigos schema

I etape išnagrinėta mokslinė literatūra, gilinantis į ASS sampratą (žr. 1.1. poskyrį); vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumus (žr. 1.2. poskyrį); vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo(si) metodai (žr. 2.3. poskyrį).

II etape pasiruošta tyrimui, pasirenkant kokybinio tyrimo metodą, taikant interviu techniką; remiantis nagrinėta moksline literatūra sukurtas tyrimo instrumentas – interviu klausimyno gairės (žr. 1 priedą), numatyta tyrimo imties charakteristika (žr. 2.2. poskyrį).

III etape atliktas Kauno miesto ikimokyklinių ir priešmokyklinių ugdymo įstaigų pedagogų interviu, apie vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumus, bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes bei taikomus metodus (žr. 2.3. poskyrį).

IV etape, remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, pateiktos tyrimo išvados.

Siekiant atskleisti vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes, pasirinktas **kokybinio tyrimo metodas** – *pusiau struktūruotas interviu*. Šiam metodui būdinga vidinė struktūra, tačiau informantams leidžiama netrukdomai reikšti savo mintis (Žydzūnaitė, 2007, p. 47). „Pusiau struktūruotuose interviu tyrėjas, vadovaudamasis pagrindinėmis aptariamos temos gairėmis, savarankiškai apsprendžia, kokius ir kaip formuluoti klausimus bei kada tinkamiausiai juos užduoti konkrečioje situacijoje (Tureikytė, 2006, p. 36). Toks apklausos būdas, leidžia tyrėjui geriau suvokti interviu dalyvių potyrius, išryškinti interviu dalyvių išsakomas svarbiausias sritis, galinčias turėti reikšmingos informacijos nagrinėjamoje tematikoje. Pusiau struktūruotas interviu sudaro galimybę tyrėjui interviu metu koreguoti klausimus, priklausomai nuo gautos informacijos, įsigilinti į interviu dalyvių išsakomus pastebėjimus, leidžiančius gauti išsamią informaciją. Pasirinkta interviu technika – *pokalbis*.

Atlikti interviu su pedagogais, dirbančiais Kauno miesto ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose, buvo tariamasi iš anksto, atsižvelgiant į interviu dalyvių poreikius, parenkamas jiems patogus laikas. Siekiant interviu metu užtikrinti interviu dalyvių saugumą, leidžiantį jiems atsiverti kalbinama tema, netrukdomai reikšti mintis, buvo renkamas interviu dalyviams įprasta aplinka – įstaiga, kurioje jie dirba. Dažniausiai naudotasi įstaigoje dirbančio socialinio pedagogo ar psichologo kabinetais, užtikrinant, kad interviu metu niekas netrukdytų, o patalpoje dalyvautų tik tyrėja ir interviu dalyvis. Interviu buvo vykdoma 2020 m. vasario – kovo mėnesiais. Pokalbis vidutiniškai truko 30–40 minučių. Interviu metu teko pastebėti, kad interviu dalyviai, atsakydami į pateiktus klausimus apmąstydavo tai, kas klausama, parinkdavo žodžius, kuriais atsakydavo į pateikiamus klausimus.

Kiekvienas atliktas interviu buvo iš karto transkribuotas, kad tyrėjas, esant reikalui, galėtų padaryti patikslinimus tyrimo gairėse, bei aprašytų tik ką patirtus pastebėjimus interviu metu.

Sunkumai iškilę tyrimo procese susiję su kai kurių tyrimo dalyvių nekalbumu. Dalis interviu dalyvavusių asmenų buvo itin kalbūs ir labai lengvai įsitraukė į pokalbį, tačiau kita dalis tyrime dalyvavusių asmenų, į pateikiamus klausimus interviu metu atsakydavo gana glaustai.

Tyrimo dalyviai, tariantis dėl tyrimo laiko bei prieš pradedant pokalbį, buvo supažindinami su tyrimo tikslu, užtikrinant, kad tyrimo metu gauti duomenys bus naudojami apibendrintai baigiamajame darbe. Kiekvieno interviu pradžioje buvo dar kartą pakartojamas tyrimo tikslas bei prašoma interviu dalyvių įrašyti pokalbį, akcentuojant, kad tai padės tyrėjui nepraleisti svarbių pokalbio elementų. Pastebėta, kad interviu dalyviai, išgirdę prašymą įrašyti pokalbį, pasijusdavo nejaukiai, įsitempdavo, tačiau ilgainiui nebekreipdavo dėmesio į tai, kad pokalbis įrašinėjamas.

Tyrimo duomenų rinkimo procese buvo vadovautasi tokiais **etiniais tyrimo principais ir nuostatomis** (Žydzūnaitė, 2011, p. 54; Kardelis, 2016, p. 68):

- *Tyrimo dalyvių laisvas apsisprendimas dalyvauti tyrime.* Tyrimo dalyviai (kalbinti Kauno miesto ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogai), laisvu apsisprendimu įsitraukė į tyrimą.
- *Tyrimo dalyvių teisė žinoti, kas bus daroma su tyrime gautais duomenimis.* Tyrimo dalyviai, kviečiami dalyvauti tyrime bei pradedant pokalbį interviu metu, buvo supažindinami su tyrimo tikslu, akcentuojant, kad tyrimo metu gauti duomenys bus panaudoti apibendrintai baigiamajame darbe.
- *Tyrimo dalyvių orumo ir pagarbos jiems išlaikymas.* Tyrimo dalyvių suteikta informacija buvo priimta ir analizuota nepažeidžiant žmogaus orumo ir pagarbos klausimo. Tiriamiesiems nebuvo daroma įtaka atsakinėjant į pateiktus klausimus.
- *Tyrimo dalyvių konfidencialumo užtikrinimas.* Konfidencialumas užtikrintas neatskleidus informanto vardo. Analizuojant tyrimo duomenis, interviu dalyviams suteikiami kodai (pvz., G051; Z049; K045 ir kt.), kurių prasmė žinoma tik pačiai tyrėjai.

Tyrimo instrumentas. Tiriant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes, atliktas pusiau struktūruotas interviu su Kauno miesto ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogais. Remiantis analizuota mokslinė literatūra, bei konsultuojantis su baigiamojo darbo vadove, buvo sudarytos interviu klausimyno gairės, kurias sudarė 15 klausimų (žr. 1 priedą), kuriuos sąlyginai galima suskirstyti į tris blokus: 1) vaikų, turinčių ASS sampratą ir bendravimo ypatumai; 2) pedagogų darbe taikomi vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodai; 3) patiriamos sėkmės ir sunkumai, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius.

Vaikų, turinčių ASS sampratos ir bendravimo ypatumų klausimyno blokui priskiriami klausimai, leidžiantys atskleisti interviu dalyvių sampratą, apie ASS turinčius vaikus (1 kl.), jų bendravimo ypatumus (2 kl.).

Pedagogų darbe taikomų vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodų klausimyno blokui priskiriami klausimai, atskleidžiantys interviu dalyvių požiūrį bei patirtis apie vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo dažnumą (3 kl.), taikomus ugdymo metodus (4 kl.), gilintasi į požiūrį bei patirtis taikant verbalinio elgesio analizę (5 kl.), ABA metodo taikymą (6 kl.), Denverio ugdymo metodo taikymą (7 kl.) alternatyvią komunikaciją (8 kl.), gestų sistemas (9 kl.), simbolių sistemas (10 kl.), elektronines sistemas (11 kl.), muzikinį metodą (12 kl.), darbą nedidelėse bendraamžių grupėse (13 kl.).

Patiriamų sėkmių bei sunkumų klausimyno blokui priskiriami klausimai, kuriais siekta išsiaiškinti tyrimo dalyvių patiriamas sėkmes (14 kl.) bei nesėkmes (15 kl.), ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius.

Duomenų analizė. Tyrimo metu gauti duomenys analizuoti taikant turinio analizės (angl. content) elementus.

Siekiant užtikrinti *vidinį validumą* (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008), su apibendrintais tyrimo duomenimis bus supažindinti tyrimo dalyviai. Gauti žodiniai tyrimų dalyvių sutikimai, leidžiantys su tyrimo metu gautais duomenimis supažindinti tyrimo dalyvių atstovaujamų įstaigų administracijos atstovus bei kitus asmenis, suinteresuotus vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymu. *Išorinį validumą* (perkeliamumą) užtikrinti padės detalus tyrimo aprašymas, vadovaujantis interviu transkripcija. Tyrėjos šališkumo problema neturėtų kilti, nes ji yra asmeniškai suinteresuota pateikti objektyvius (neiškraipytus) tyrimo duomenis.

2.2. Tyrimo dalyviai

Tiriant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes, atliktas pusiau struktūruotas interviu su Kauno miesto pedagogais, dirbančiais ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo įstaigose. Formuojant tyrimo imtį, taikyta *patogioji tikslinė tiriamųjų atranka*, pasitelkiant lengviausiai tyrėjui prieinamus tiriamuosius (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008). Formuojant tyrimo imtį, taikytas tyrimo dalyvių atrankos kriterijus – dalyvauti tyrime pakviesti pedagogai, turintys ne mažesnę, nei 5 metų darbo stažą, tikintis, kad tokiu profesinės veiklos laikotarpiu jiems bus tekę dirbti su vaikais, turinčiais ASS sutrikimą, ugdant jų bendravimo įgūdžius. Tariantis su interviu dalyviais dėl pokalbio, jų buvo klausiama ar savo profesinėje patirtyje, jiems teko susidurti su ASS turinčiais vaikais bei prisidėti prie jų bendravimo gebėjimų ugdymo.

Tyrimo dalyviai. Tyrimas buvo atliekamas 2020 m. vasario – kovo mėnesiais. Kokybiniame tyrime dalyvavo 10 interviu dalyvių. Kalbant apie tyrimo imtį, svarbu pabrėžti, kad atliekant kokybinį tyrimą nėra tiksliai nurodoma, kiek būtina atlikti interviu. Interviu dalyvių skaičius nustatomas, atsižvelgiant į tyrimo metu gautus duomenis, kuomet pasiekiamas „prisisotinimas“, t. y. tyrimo metu gaunamų duomenų pasikartojimas (Liuobikienė, 2010).

2 lentelėje pateikiami tyrime dalyvavusių Kauno miesto ikimokyklinio ir mokyklinio ugdymo pedagogų duomenys.

2 lentelė. Tyrimo dalyvių, Kauno miesto ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogų duomenys

Nr.	Dalyvis	Amžius m.	Stažas m.	Lytis	Išsilavinimas	Pareigos
1.	Z049	49	22	mot.	aukštasis	mokytoja metodininkė
2.	T024	24	5	mot.	aukštasis	mokytoja
3.	S038	38	16	mot.	aukštasis	mokytoja metodininkė
4.	R039	39	16	mot.	aukštasis	mokytoja metodininkė
5.	L051	51	16	mot.	aukštasis	mokytoja metodininkė
6.	K050	50	28	mot.	aukštasis	mokytoja metodininkė
7.	K045	45	5	mot.	aukštasis	mokytoja
8.	G051	51	15	mot.	aukštasis	Vyr. mokytoja
9.	A031	31	7	mot.	aukštasis	mokytoja
10.	O030	30	8	mot.	aukštasis	mokytoja

Pastaba: siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą, interviu dalyviams suteikiami kodai.

2 lentelėje pateikti duomenys atskleidžia, kad visi tyrimo dalyviai buvo moteriškos lyties, įgiję aukštąjį išsilavinimą. Tyrimo dalyvių amžius svyravo nuo 24 m. iki 51 m. (amžiaus vidurkis – 40,8 m.). Tyrimo dalyvių pedagoginio darbo stažas siekė nuo 5 iki 28 metų (darbo stažo vidurkis – 13,8 m.). Didesnė dalis (5 dalyviai) turėjo mokytojo metodininko kategoriją, viena interviu dalyvė buvo įgijusi vyr. mokytojo kategoriją, dalis (4 dalyviai) turėjo –mokytojo kategoriją.

2.3. Vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumai

Siekiant atskleisti vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymo galimybes, pirmuoju interviu klausimu, interviu dalyvių buvo klausama jų nuomonės: „Kaip galėtumėte apibūdinti vaikus, turinčius ASS?“ Analizuojant informantų atsakymus išskirtos 7 kokybinės kategorijos: bendravimo sunkumai, savitas pasaulio suvokimas, pasikartojantys ritualai, socialinių įgūdžių stoka, emocijų atpažinimo ir valdymo sunkumai, uždarumas bei išskirtiniai gebėjimai. Interviu dalyvių pasisakymai apie vaikų, turinčių ASS sampratą, pateikiami 3 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

3 lentelė

Vaikų, turinčių ASS sampratą, interviu dalyvių požiūriu

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Bendravimo sunkumai	„<...> patiriantys dažniausiai bendravimo sunkumų <...>“ (R039). „<...> pasižymintys bendravimo sunkumais <...>“ (K050).	7
Savitas pasaulio suvokimas	„<...> tai vaikai, kurie gyvena savo pasaulyje <...>“ (L051). „<...> atrodo atėję iš kito pasaulio <...>“ (T024).	5
Pasikartojantys ritualai	„<...> pasižymintys jiems svarbiais pasikartojančiais ritualais, jiems būdingu pasikartojančiu elgesiu“ (K045) „<...> ritualai, pasikartojantis, stereotipinis elgesys <...>“ (Z049).	5
Socialinių įgūdžių stoka	„<...> stokoja socialinių įgūdžių <...>“ (R039). „<...> socialinių įgūdžių stoka<...>“ (K050).	4
Emocijų atpažinimo ir valdymo	„<...> gebėjimo atpažinti ir valdyti emocijas <...>“ (R039). „<...> neatpažįsta emocijų nei savo, nei kitų asmenų, nesuvokia savo	3

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
sunkumai	emocijų<...>“ (Z049).	
Uždarumas	„<...> vaikai, kuriuos reikia prisijaukinti <...>“ (S038). „<...> vengiant palaikyti socialinius kontaktus, ištraukti į grupės veiklas, sąveikauti tarpusavyje <...>“ (K050).	3
Išskirtiniai gebėjimai	„<...> tai vaikai, turintys išskirtinių gebėjimų ir negebėjimų <...>“ (K045). „<...> labai gabūs vaikai tam tikrose, juos dominančiose srityse <...>“ (R039).	2

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidžia, kad interviu dalyviai, vaikus, turinčius ASS apibūdina, kaip vaikus, patiriančius *bendravimo sunkumų*, kuriems būdingas *savitas pasaulio suvokimas, pasikartojantys ritualai, socialinių įgūdžių stoka, emocijų atpažinimo ir valdymo sunkumai, uždarumas bei išskirtiniai gebėjimai*. Tyrimo metu gauti duomenys išryškino pakankamai daug vaikų, turinčių ASS bruožų, išskiriančių juos iš kitų bendraamžių. Toks gausus interviu dalyvių išsakytas vaikų, turinčių ASS bruožų išskirtinumas patvirtina autorių (Saveikienė, 2018, p. 125; Akansha et al., 2011, p. 1541; De Leo et al., 2011, p. 703) teiginius, ASS yra plataus spektro nespecifinis sutrikimas, kadangi simptomai, kuriuos žmonės patiria yra labai skirtingi.

Interviu dalyvių išsakyti teiginiai, apibūdinantys vaikus, turinčius ASS, patvirtina tyrėjų teiginius, akcentuojančius, kad vaikai, turintys ASS pasižymi realaus santykio su tikrove praradimu (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 15); uždarumu (Dovydaitytė, Vaitiekutė ir Nasvytienė, 2013, p. 8), ryšių su artimaisiais ir aplinka silpnėjimu (Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 15), ribota socialine sąveika, santykinio nesidomėjimu socialine veikla, pasikartojančiu (stereotipiniu) elgesiu (Vėlavičienė ir kt., 2019, p. 31; Onaolapo ir Onaolapo, 2017, p. 15; Sigafos et al., 2014, p. 52). Tiek Lietuvos (Saveikienė, 2018, p. 125), tiek užsienio tyrėjai (Park et al., 2012, p. 2762; Armstrong et al., 2012, p. 26 ir kt.), analizavę vaikų, turinčių ASS ypatumus, visų pirma išskiria jų neigiamybes, tokias kaip uždarumą, socialinių santykių nepalaikymą, emocijų neatpažinimą ir kt. ir tik dalis autorių (Keen, Webster ir Ridley, 2016; Park et al., 2012, p. 2761) pastebi, kad ASS vaikai gali būti išskirtinai gabūs tam tikrose srityse. Vaikų, turinčių ASS išskirtinius gabumus, tyrimo dalyviai išryškino, kaip tam tikrus akcentus, priskiriamus, prie minėtų vaikų ypatumų.

Apibendrinant galima teigti, kad interviu dalyviai, vaikus, turinčius ASS supranta, kaip patiriančius bendravimo sunkumų, kuriems būdingas savitas pasaulio suvokimas, pasikartojantys ritualai, socialinių įgūdžių stoka, emocijų atpažinimo ir valdymo sunkumai, uždarumas bei išskirtiniai gebėjimai.

Interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokie bendravimo ypatumai, interviu dalyvių požiūriu, būdingi vaikams, turintiems ASS. Analizuojant informantų atsakymus, išskirtos 4

kokybinės kategorijos: socialinis uždarumas, intensyvus bendravimas, akių kontakto nebuvimas bei sudėtingas bendravimas su bendraamžiais. Interviu dalyvių pasisakymai vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumus, pateikiami 4 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

4 lentelė

Vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumai

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Socialinis uždarumas	„<...> arba priešingai stipriu atsiribojimu <...>“ (K045). “<...> nelinkę bendrauti, linkę atsiriboti nuo grupės asmenų, laiką leisti vieni, užsidaryti, nereaguoti į aplinką <...>“ (K050).	9
Intensyvus bendravimas	„<...> pasižymi ir tokiais požymiais kaip perdėtu įkyrumu <...>“ (K045). „<...> būdingas itin aktyvus bendravimas, pasireiškiantis įkyrumu <...>“ (K050).	5
Akių kontakto nebuvimas	„<...> vengia akių kontakto <...>“ (L051). „<...> nėra akių kontakto <...>“ (O030).	5
Sudėtingas bendravimas su bendraamžiais	„<...> dažniau mėgsta bendrauti su suaugusiais, sunkiai randa kalbą su bendraamžiais <...>“ (S038). „<...> labiau linkę bendrauti su suaugusiais, nei su bendraamžiais <...>“ (Z049).	4

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad interviu dalyviai, apibūdindami vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumus, išskyrė dvi viena kitai prieštaraujančias kryptis: socialinį uždarumą bei intensyvų bendravimą. Pedagogai, ugdantys vaikus, turinčius ASS, teigia, kad daliai vaikų, turinčių ASS būdingas socialinis uždarumas, pasireiškiantis nenoru bendrauti, nusišalinimu nuo kitų žmonių. Gauti duomenys patvirtina Navickienės ir kt. (2019, p. 18) teiginius, kad vaikams, turintiems ASS sunku aktyviai dalyvauti ir palaikyti pokalbį su kitais vaikais ar suaugusiais. Tačiau tuo pačiu tyrime dalyvavę asmenys pabrėžia, kad tikrais atvejais, vaikai, turintys ASS, gali pasižymėti perdėtu noru bendrauti ir dėmesio reikalavimu, tiek iš suaugusių tiek iš bendraamžių. Tiek socialinis uždarumas, tiek perdėtas, intensyvus bendravimas interviu dalyvių nuomone, yra priskiriami prie vaikų, turinčių ASS patiriamų bendravimo sunkumų. Socialinis uždarumas, nenoras bendrauti sąlygoja vaiko saviizoliaciją, tačiau perdėtas, įkyrus bendravimas taip pat sulaukia aplinkinių (o ypač vaikų) neigiamų reakcijų ir vaikas aplinkinių atstumiamas.

Tyrimo metu gauti duomenys patvirtino daugelio autorių teiginius, kad vaikams, turintiems ASS būdingi bendravimo sunkumai, susiję su nusišalinimu, nenoru bendrauti (Vėlavičienė ir kt., 2019, p. 31; Onaolapo ir Onaolapo, 2017, p. 15; Labanauskaitė ir kt., 2014, p. 15 ir kt.); vaikai, turintys ASS gali pasižymėti perdėtu siekiu bendrauti (Navickienė ir kt., 2019, p. 10).

Tyrimo dalyviai, aptardami vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumus, patvirtino tyrėjų (Taj-Eldin et al., 2018; Park et al., 2012, p. 2762; Armstrong et al., 2012, p. 26) teiginius,

kad šie vaikai susiduria su sunkumais, palaikydami akių kontaktą. Tačiau atlikto tyrimo duomenys išryškino, kad nebendraudami su bendraamžiais, vaikai, turintys ASS geba bendrauti su suaugusiais asmenimis, nors tuo pačiu pabrėžė, kad bendraudami su suaugusiais asmenimis jie siekia kurti savo taisykles, o jų nesilaikymas jiems sukelia neigiamus jausmus ir norą nusišalinti.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad interviu dalyviai, išskirdami vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumus, akcentavo socialinį uždaramą, intensyvią bendravimą, akių kontakto nebuvimą bei sudėtingą bendravimą su bendraamžiais.

2.4. Pedagogų, ugdančių vaikus, turinčius ASS, taikomos bendravimo įgūdžių ugdymo metodikos

Interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti kokius metodus interviu dalyviai naudoja, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant informantų atsakymus, išskirtos 7 kokybinės kategorijos: mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse, simbolių, gestų, individualaus darbo, muzikinis, situacijos analizė bei elektronines sistemas. Interviu dalyvių pasisakymai apie taikomus metodus, ugdamt vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius pateikiami 5 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

5 lentelė

Specialistų taikomi vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdymo metodai

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse	„<...> darbo mažose grupėse, kartu su bendraamžiais metodą <...>“ (Z049). „<...> darbo su bendraamžių grupe metodą <...>“ (G051).	5
Simbolių	„<...> Pecs <...>“ (K045). „<...> Pasitelkiant simbolius <...>“ (R039).	4
Gestų	„<...> gestų <...>“ (K045). „<...> pasitelkiant gestus <...>“ (R039).	4
Individualaus darbo	„<...> individualius <...>“ „<...> individualus <...>“ (A031).	3
Muzikinis	„<...> labai retai pasitelkiau muzikinį metodą <...>“ (R039). „<...> muzikinį metodą <...>“ (Z049).	3
Situacijų analizė	„<...> situacijų analizę <...>“ (G051).	1
Elektroninės sistemos	„<...> elektroninius metodus <...>“ (K050).	1

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokius metodus pedagogai taiko, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, kalbėdami apie vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymui taikomus metodus, akcentuoja tiek *tradicinius metodus*, taikomus visiems grupės vaikams, tuo pačiu ir vaikams,

turintiems ASS, „Verbalinius ir neverbalinius, dažniausiai vaizdinius metodus“ (L051), individualaus darbo su vaiku metodą, situacijos analizės metodą, bei išskiria *specifinius vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodus*, tokius, kaip mokymas nedidelėse bendraamžių grupėse, simbolių, gestų bei elektroninių sistemų taikymas ar muzikinis metodas. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina Vilkėlienė ir Kondrotienės (2015, p. 194) teiginius, kad vaikų, turinčių ASS galimybės skiriasi, atsižvelgiant į sutrikimo lygmenį, individualias savybes, interesus, todėl atsiranda komunikacijos teorijų, kurias galima taikyti atskirais atvejais, įvairovė.

Tokią vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodų įvairovę galimai sąlygoja pedagogų turima patirtis ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei tai, kad vaikams turintiems ASS būdingi skirtingi bendravimo gebėjimai, kurių tobulinimui, kartais gali pakakti tradicinių bendravimo įgūdžių ugdymo metodų, o tam tikrais atvejais, esant didesnėms bendravimo problemoms, pasitelkiami ir specifiniai (gestų, simbolių ar elektroninės sistemos) bendravimo įgūdžių ugdymo metodai, kadangi, pasak autorių (Navickienė ir kt., 2019, p. 17) vaikų, turinčių ASS gebėjimas komunikuoti labai skiriasi nuo vaiko gebėjimo vartoti verbalinę kalbą. Nagrinėjant mokslinę literatūrą, pastebėta, kad ypatingai užsienio šalių autoriai daug dėmesio skiria gestų (Iacono et al., 2016, p. 2349; Armstrong et al., 2012, p. 26), simbolių (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133) ar elektroninių sistemų (Shoaib et al., 2017; Boyd et al., 2015) efektyvumo analizei, tačiau nepavyko aptikti tyrimų, kuriuose būtų pabrėžiami kitų, tradicinių (individualaus darbo, situacijos analizės) ugdymo metodų privalumai ar trūkumai.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius naudoja tradicinius ugdymo metodus (individualus darbas, situacijos analizė, mokymas mažose bendraamžių grupėse, muzikinis metodas), bei pasitelkia specifinius bendravimo įgūdžių ugdymo metodus (gestų, simbolių ar elektronines sistemas, muzikinį metodą).

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip interviu dalyviai vertina alternatyvios komunikacijos veiksmingumą ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 6 kokybinės kategorijos: bendravimo įgūdžiai, veiksmingumas mažai kalbantiems, elgesio modeliavimas, savarankiškumas, ugdytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveika bei motyvavimo priemonė. Interviu dalyvių pasisakymai apie alternatyvios komunikacijos taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 6 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

Alternatyvios komunikacijos taikymo veiksmingumas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Bendravimo įgūdžiai	„<...> vienas pagrindinių būdų, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius <...>“ (R039). „<...> padeda ne tik kalbėti, bet ir suprasti kalbą <...>“ (S038).	4
Veiksmingumas mažai kalbantiems	„<...> kalbantys labai mažai arba, praktiškai nekalbantys – tai puikus būdas ugdyti jų bendravimo įgūdžius <...>“ (Z049). „<...> veiksmingas vaikams, turintiems bendravimo sunkumų, kur pagrindinė problema – vaiko negebėjimas kalbėti <...>“ (T024).	3
Elgesio modeliavimas	„<...> elgesio modeliavimo ...“ (K045). „<...> išsakyti savo norus, mintis <...>“ (S038).	2
Savarankiškumas	„ <...> alternatyvi komunikacija yra labai veiksminga ugdant <...> ir visus kitus: savarankiškumo <...>“ (K045).	1
Ugdytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveika	„<...> ugdytojui sutelkti dėmesį į ugdytinį, geriau suvokti jo galimybes bei situaciją, pastebėti jo daromą pažangą, ugdant bendravimo įgūdžius <...>“ (K050).	1
Motyvacijos priemonė	„<...> kaip stimulus <...>“ (O030).	1

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, vertindami alternatyvios komunikacijos taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius akcentavo, kad šis metodas padeda ugdyti bendravimo įgūdžius, ypač tiems vaikams, kurie patiria didelių bendravimo problemų (veiksmingas mažai kalbantiems). Tyrimo dalyvių nuomone, šis metodas prisideda prie pageidaujamo vaikų, turinčių ASS elgesio modeliavimo, savarankiškumo ugdymo bei motyvavimo. Tyrimo dalyvių teigimu, alternatyvios komunikacijos metodas sukuria galimybę ugdytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveikai. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina autorių (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133) teiginius, kad alternatyvi komunikacija pasižymi teigiamu poveikiu ne tik ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, bet ir formuojant pozityvią elgseną, kurioje svarbią vietą užima savarankiškumas, vaiko ugdymosi motyvavimas, ugdytinio bei ugdytojo tarpusavio sąveikos stiprinimas.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad pedagogai, ugdantys vaikus, turinčius ASS, apie alternatyvios komunikacijos veiksmingumą kalba išskirdami jos teigiamą poveikį vaikų bendravimo įgūdžių ugdymui, elgesio modeliavimui bei savarankiškumo ugdymui. Alternatyvi komunikacija pasižymi teigiamu poveikiu ugdant mažai kalbančių vaikų bendravimo įgūdžius bei ugdytinio ir ugdytojo tarpusavio sąveikai.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip pedagogai, ugdantys vaikus, turinčius ASS, vertina gestų sistemos taikymo veiksmingumą, ugdant minėtų vaikų bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 5 kokybinės kategorijos: struktūra, emocijų raiška, efektyvi informacijos sklaida, elgesio modeliavimas bei greitas vaikų atsakas. Interviu

dalyvių pasisakymai apie gestų sistemos veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 7 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

7 lentelė

Gestų sistemos taikymo veiksmingumas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Struktūra	„<...> gestai suteikia ramybės, konkretumo ir aiškumo ir yra labai tinkami vaikams <...>“ (K045). „<...> susitarimai, sistema bei nuoseklumas, palaipsniui mokytis žodžių prasmės ir jų pritaikymo ypatumų <...>“ (Z049).	5
Emocijų raiška	„<...> būdas neiššaukti vaikų neigiamų emocijų <...>“ (R039). „<...> išsakyti savo jausmus, atspindėti tai, ką jaučia <...>“ (T024).	4
Efektyvi informacijos sklaida	„<...> leidžianti vaikams perteikti informaciją ir ją priimti, jiems suprantamu būdu <...>“ (R039). „<...> išmokyti bendrauti žodžiu, prieš tai pasitelkiant gestus, kad atpažintų simbolių reikšmes, mokėtu juos įvardinti ir pritaikyti gyvenimiškose situacijose <...>“ (K050).	4
Elgesio modeliavimas	„<...> labai veiksmingas ypač modeliuojant probleminių elgesį <...>“ (K045). „<...> tik stop ženklą, kad suvoktų, kada tiksliai reikia sustoti <...>“ (G051).	3
Greitas vaikų atsakas	„<...> daug greičiau reaguoja nei į žodines instrukcijas <...>“ (K045). „<...> greičiau ir operatyviau pasiekti rezultatų <...>“ (A031).	2

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, ugdantys vaikus, turinčius ASS, kalbėdami apie gestų sistemos taikymo veiksmingumą išskiria jos struktūrą, pabrėždami, kad šis metodas labai tinka vaikams, nes jam būdingas aiškumas, padedantis susikaupti ir ramiai jaustis. Tyrimo dalyvių nuomone, gestų sistema padeda vaikams, turintiems ASS išreikšti jausmus, o tam tikrais atvejais, dėl sistemos struktūros bei aiškumo, padeda neiššaukti vaikų, turinčių ASS neigiamų emocijų, kurios kyla tuomet, kai vaikai jaučiasi nesaugūs, nesuvokia ko iš jų tikimasi ir savo veiklos prasmės. Tad gestų sistema pasižymi teigiamu poveikiu vaikų, turinčių ASS elgesio modeliavimui. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina autorių (Iacono et al., 2016, p. 2349) teiginius, kad mokymas bendrauti, pasitelkiant gestų sistemą, yra ne tik kalbinių įgūdžių pagrindas, bet ir būdas išvengti vaiko agresijos ir elgesio problemų, socialinės atskirties ir kalbinių įgūdžių praradimo.

Tyrimo dalyvių nuomone, gestų sistema padeda efektyviai komunikuoti perduodant informaciją ugdytiniui ir gaunant atsaką iš jo, net ir tais atvejais, kai ugdytiniai sunkiai gali bendrauti verbaliniu būdu, pabrėždami, kad naudojantis gestų sistema gaunamas greitesnis ugdytinių atsakas, nei pateikiant informaciją žodžiu.

Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina autorių (Iacono et al., 2012, p. 26) teiginius, kad gestų sistema prisideda prie vaikų, turinčių ASS spontaniškumo skatinimo. Suvokiama informacija, jos aiški struktūra, leidžia vaikams, turintiems ASS aktyviau įsitraukti į ugdomasias

veiklas, priimti informaciją bei ją perduoti pasinaudojant pagalbinėmis priemonėmis – šiuo atveju – gestais (Thiemann-Bourque et al., 2016, p. 1133).

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis, galima teigti, kad pedagogų, dirbančių su vaikais, turinčiais ASS nuomone, gestų sistema efektyvi ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius dėl jos struktūros, galimybės efektyviai perduoti informaciją, ir gauti greitą atsaką; teigiamos sistemos poveikio emocijų raiškai bei elgesio modeliavimui.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokius sunkumus patiria pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius taikant gestų sistemą. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 3 kokybinės kategorijos: gestų suvokimas, susitarimų stoka bei vaikų motyvacijos stoka. Interviu dalyvių pasisakymai apie patiriamus sunkumus, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei taikant gestų sistemą pateikiami 8 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

8 lentelė

Pedagogų patiriami sunkumai ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei taikant gestų sistemą

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Gestų suvokimas	„<...> kol vaikai perpranta, jog gestai reiškia tai ką reiškia <...>“ (K045). „<...> kol vaikai ją perpranta ir išmoksta ją konstruktyviai naudotis <...>“ (A031).	2
Susitarimų stoka	„<...> susitarimų nebuvimas, susitariant, ką reiškia vieni ar kiti gestai, kad jie būtų vienodai taikomi visose vaiko aplinkose <...>“ (R039). „<...> nuoseklumas ir susitarimų su vaiku, vaiko tėvais bei kitais vaiko aplinkos žmonėmis laikymasis <...>“ (K050).	2
Vaikų motyvacijos stoka	„<...> jie vis labiau linksta prie e. sistemų, o taikant gestų sistemą, juos reikia gražinti „prie darbo <...>“ (K050).	1

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei taikydami gestų sistemą susiduria su sunkumais, tokiais, kaip gestų suvokimas, pabrėždami, kad reikia nemažai laiko, kol vaikai perpranta gestų sistemą ir gestų reikšmes. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina autorių (So, Wong, Lui ir Yip, 2015, p. 956) teiginius, kad vaikų, turinčių ASS pasiekiami rezultatai, bendravimo įgūdžių ugdyme, taikant gestų sistemą, priklauso nuo jų verbalinių gebėjimų. Geresnių verbalinių gebėjimų vaikai, turintys ASS labiau geba pritaikyti gestų sistemą, nei blogesnių verbalinių gebėjimų vaikai.

Tyrimo dalyvavę pedagogai, kalbėdami apie sunkumus, kuriuos patiria, taikydami gestų sistemą, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme, akcentavo susitarimų stoką. Pedagogai patiria sunkumus, kuomet jų taikoma gestų sistema ugdymo įstaigoje, namuose nėra palaikoma arba kiti specialistai, dirbantys su vaikais, tiek tos pačios ugdymo įstaigos, tiek kitų institucijų, kurias kartais lanko vaikai, turintys ASS įveda savo gestų sistemos reikšmes. Tuomet vaikai, turintys ASS praranda tikrumo, saugumo bei užtikrintumo jausmus. Be to, tyrimo

dalyviai, aptardami sunkumus, su kuriais susiduria ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, taikant gestų sistemą pabrėžė, kad vaikai stokoja motyvacijos dirbti pagal šią sistemą, ypačiai, jeigu dažniau taikoma elektroninės sistemos, kurios vaikams yra patrauklesnės ir vaikus labiau motyvuoja. Tyrimo metu gauti duomenys pakartoja autorių (Dimitrova, Özçalışkan ir Adamson, 2016, p. 221) atlikto tyrimo rezultatus, teigiančius, kad tėvų ir vaiko artimiausios aplinkos indėlio ir bendrų susitarimų laikymosi svarbą ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, taikant gestų sistemą.

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei taikydami gestų sistemą, susiduria su sunkumais, sąlygotais vaikų gestų suvokimo, susitarimų su vaiko artima aplinka ar kitais specialistais stokos bei vaiko motyvacijos stokos.

Tyrimo metu buvo siekiama atskleisti simbolių sistemos taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant interviu metu gautus duomenis, išskirtos 3 kokybinės kategorijos: daiktų kategorizavimas, sąvokų suvokimas bei vaikams artimi simboliai. Interviu dalyvių pasisakymai apie simbolių sistemos taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 9 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

9 lentelė

Simbolių sistemos taikymo veiksmingumas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Daiktų kategorizavimas	„<...> suvokti sąvokas, erdvę, daiktų priklausymą tam tikroms kategorijoms <...>“ (T024). „<...> apie tam tikrus ryšius tarp daiktų ar objektų <...>“ (A031).	5
Sąvokų suvokimas	„<...> sudėtinga paaiškinti žodžiais, o vaikams tai dar labiau sudėtinga <...>“ (A031). „<...> vienodų susitarimų <...>“ (A031).	2
Vaikams artimi simboliai	„<...> susiję su jų patirtimi, kuriuos dažniau mato namuose ar kitose jiems artimose aplinkose, sukeliančius jiems malonius bei šiltus jausmus ir atsiminimus <...>“ (K050).	1

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, ugdantys vaikus, turinčius ASS, bendravimo įgūdžių ugdyme taikydami simbolių sistemą, apie jos veiksmingumą kalba išskirdami daiktų kategorizavimą, kaip būdą, padėti vaikams suprasti tam tikras daiktų sekas, ryšius tarp įvairių daiktų, erdvės ir t.t. Simbolių sistema padeda vaikams paaiškinti tai, ką jie galbūt sudėtingiau suprastų pasitelkiant žodines instrukcijas bei, tuo pačiu, padeda vaikams išsakyti tai, ką jie galvoja, nepriklausomai nuo jų turimų kalbinių galimybių. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina autorių (Lerna, Conson, Russo ir Massagli, 2012, p. 611) teiginius, kad simbolių sistema teigiamai veikia vaikų, turinčių ASS gebėjimus grupuoti daiktus pagal tam

tikras jų rūšis bei kategorijas. Atlikto kokybinio tyrimo dalyviai pastebėjo, kad simbolių sistemos veiksmingumas labiau pasireiškia, jeigu užsiėmimuose vaikams pateikiami jiems artimi simboliai, tokie, kuriuos jie stebi namuose, grupėje ar kitose jiems artimose aplinkose.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, vertindami simbolių sistemos reikšmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskiria galimybę kategorizuoti daiktus, suvokti sąvokas, ypač, naudojant vaikams artimus simbolius.

Interviu metu, tyrimo dalyvių buvo prašoma išsakyti sunkumus, su kuriais susiduria taikydami simbolių sistemą, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos kokybinės kategorijos: susitarimų stoka, nuoseklumo stoka bei bendradarbiavimo stoka. Interviu dalyvių pasisakymai apie sunkumus, patiriamus taikant simbolių sistemą, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme pateikiami 10 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

10 lentelė

Pedagogų patiriami sunkumai taikant simbolių sistemą vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdyme

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Susitarimų stoka	„<...> susitarimai, kurie būtų įgyvendinami ne tik ugdymo įstaigoje, bet ir namuose bei kitose, vaiko lankomose institucijose <...>“ (R039). „<...> susitarimų su vaiko aplinka ir kitais specialistais stoka <...>“ (K050).	5
Nuoseklumo stoka	„<...> nuoseklumas <...>“ (R039).	1
Bendradarbiavimo stoka	„<...> nuosekliai turi taikyti visi ugdymosi proceso dalyviai ne tik auklėtojai ir taikyti ją profesionaliai <...>“ (K045).	1

Aptardami sunkumus, su kuriais susiduria pedagogai, taikydami simbolių sistemą vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme, interviu dalyviai įvardino susitarimų stoką, pabrėždami, kad skirtingose institucijose, bei skirtingose aplinkose, kuriose lavinami vaiko bendravimo gebėjimai, taikoma skirtinga simbolių sistema, o tai apsunkina vaikus, turinčius ASS, kadangi nesilaikoma vienodų susitarimų bei nuoseklumo. Susitarimų ir nuoseklumo galima pasiekti bendradarbiaujant įvairiems asmenims, kurie įsitraukia į vaiko, turinčio ASS bendravimo įgūdžių ugdymą. Tad tyrimo metu, interviu dalyviai, kalbėdami apie patiriamus sunkumus, taikant simbolių sistemą vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme pabrėžė ir bendradarbiavimo stoką. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina autorių (Lerna et al., 2012, p. 611) pateiktas rekomendacijas, kuriose didelis dėmesys skiriamas įvairių specialistų, dirbančių vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo srityje bendradarbiavimo svarbą, siekiant efektyvių rezultatų.

Tyrimo metu gauti duomenys leidžia teigti, kad pedagogai, dalyvavę tyrime, išsakydami sunkumus, kuriuos patiria taikydami simbolių sistemą vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme, išskyrė susitarimų, nuoseklumo ir bendradarbiavimo stoką.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip pedagogai vertina elektroninės sistemos veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 2 kokybinės kategorijos: teigiamas vaikų požiūris bei bendravimo skatinimas. Interviu dalyvių pasisakymai apie elektroninės sistemos veiksmingumo vertinimą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 11 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

11 lentelė

Elektroninės sistemos taikymo veiksmingumas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Teigiamas vaikų požiūris	„<...> vaikams, viskas, kas yra elektronika, atrodo žymiai reikšmingiau, nei kortelės ar knygutės <...>“ (R039). „<...> vaikai, reiškia didelį norą dirbti tokiu metodu <...>“ (Z049).	6
Bendravimo skatinimas	„<...> palaikoma ir užmezgama socialinė sąveika tiek tarp vaikų <...>“ (Z049). „<...> juos galima motyvuoti“ (T024).	4

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad interviu dalyviai, kalbėdami apie elektroninės sistemos veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, akcentavo teigiamą vaikų požiūrį bei bendravimo inicijavimą. Didesnė dalis tyrime dalyvavusių asmenų pastebėjo, kad vaikai noriai įsitraukia į darbą elektroninėmis sistemomis, pabrėždami, kad elektroninės sistemos juos labiau domina, nei simbolių ar gestų sistemos. Pagrindinė tokia vaikų įsitraukimo priežastis – greičiausiai darbas elektroniniais ištekiais, kurie šių dienų vaikams yra viena maloniausių užsiėmimo priemonių. Nepriklausomai nuo to, kad šiuo atveju elektroninės sistemos naudojamos tiksliai – ugdyti vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pats darbo principas bei ugdyme naudojamos priemonės vaikams yra priimtinos ir patrauklios.

Tyrimo dalyvių nuomone, elektroninių sistemų taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, skatina jų bendravimą.

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai, vertindami elektroninių sistemų taikymą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskiria teigiamą vaikų požiūrį bei bendravimo skatinimą.

Tyrimo metu, interviu dalyvių buvo klausama, kokių sunkumų jie patiria, naudodami elektronines sistemas vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme. Analizuojant interviu metu gautus duomenis, išskirtos 3 kokybinės kategorijos: tėvų palaikymo stoka, ribų nebuvimas bei sudėtingas perkėlimas į realią aplinką. Interviu dalyvių pasisakymai apie patiriamus

sunkumus, taikant elektronines sistemas vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme, pateikiami 12 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

12 lentelė

Pedagogų patiriami sunkumai, taikant elektronines sistemas vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžių ugdyme

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Tėvų palaikymo stoka	„<...> tėvų bei kitų aplinkinių požiūris į el. sistemų taikymą, dažniausiai būna neigiamas, nes tai suprantama, kaip laisvalaikio leidimas, vaikui leidžiant naudotis kompiuteriu ar telefonu <...>“ (R039). „<...> tėvų nuostabos, kodėl daug integruojame elektroninę sistemą <...>“ (Z049).	6
Ribų nebuvimas	„<...> sunku atrasti tą ribą, kurioje baigiasi išmokymas ir prasideda beprasmis laiko leidimas <...>“ (R039). „<...> santykio tarp laisvalaikio ir ugdymosi tamprumo <...>“ (Z049).	3
Sudėtingas perkėlimas į realią aplinką	„<...> sunkiau perkelia į gyvenimiškas situacijas, nes galbūt, jiems sunku sutapatinti el. sistemas ir gyvenimiškas situacijas“ (K050).	1

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, taikydami elektronines sistemas, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme, susiduria su sunkumais, tokiais, kaip tėvų palaikymo stoka, nes tėvų manymu, vaikai ir taip daug laiko praleidžia prie išmaniųjų technologijų. Tyrimo duomenys patvirtina autorių (Ramdoss et al., 2010, p. 56) teiginius, kad ne visada gaunamas vaiko artimiausios aplinkos (jo šeimos narių) palaikymas. Be to, patys pedagogai pastebėjo, kad labai sudėtinga atskirti kuris laikas, praleidžiamas prie išmaniųjų technologijų yra tikslingas, o nuo kada ugdymuisi skirtas laikas persikelia į laisvalaikio leidimą, pabrėždami, kad vaikai labai greitai perpranta kad naudodamiesi elektroninėmis sistemomis, jie turi galimybę praleisti laiką prie kompiuterio, ne visada jį skiriant ugdymuisi. Viena interviu dalyvė savikritiškai pastebėjo, kad elektronines sistemas taiko labai retai: „*Taikome gan retai ir nežinau kodėl, nes turėtume taikyti labai dažnai*“ (K045). Viena interviu dalyvavusi pedagogė akcentavo, kad elektroninių sistemų pagalba išmokyti bendravimo įgūdžiai, vaikų sunkiai perkeliama bei panaudojami realioje aplinkoje. Tyrimo metu gauti duomenys atkartoja autorių (Ramdoss et al., 2010, p. 55) teiginius, kad vaikai, turintys ASS gali tapti priklausomi nuo kompiuterio bei susikurti ar sustiprinti kompiuterinius stereotipus.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad pedagogai ugdantys vaikus, turinčius ASS, taikydami elektronines sistemas bendravimo įgūdžių ugdyme, susiduria su sunkumais, tokiais, kaip tėvų palaikymo stoka, ribų nebuvimas bei sudėtingas išmokyti įgūdžių perkėlimas į realią aplinką.

Interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip pedagogai vertina muzikinio metodo taikymą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus

duomenis, išskirtos 3 kokybinės kategorijos: padeda atsipalaiduoti, jausmų išreiškimas bei žodžių atkartojimas. Interviu dalyvių pasisakymai apie muzikinio metodo taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 13 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

13 lentelė

Muzikinio metodo taikymo veiksmingumas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Padedą atsipalaiduoti	„<...> gebėjimas atsipalaiduoti teigiamai veikia bendravimo įgūdžius <...>“ (R039). „<...> padeda vaikams atsipalaiduoti <...>“ (T024).	5
Jausmų išreiškimas	„<...> noriau reiškia savo jausmus <...>“ (G051). „<...> emocijų išraiškas <...>“ (K050).	3
Žodžių atkartojimas	„<...> atkartoja girdimus žodžius, kuriuos, pastebėjau ilgainiui pradeda įpinti į šnekamąją kalbą <...>“ (K050). „<...> tai atsikartojimas garsų ir žodžių, kuriems ilgainiui jie gali išmokyti pritaikyti prasmę <...>“ (Z049).	3

Dovydaityenės ir kt. (2013, p. 8) atlikto tyrimo duomenimis, vaikams, turintiems ASS, lyginant su raidos sutrikimų neturinčią vaikų grupę, būdinga daugiau emocijų ir elgesio sunkumų. Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad, interviu dalyvavę pedagogai, kalbėdami apie muzikinio metodo taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskyrė pagalbą atsipalaiduojant bei jausmų išreiškimą. Tyrimo dalyvių nuomone, muzikinis metodas padeda vaikams atsipalaiduoti, išreikšti emocijas, kurias išsakyti jie ne visada gali ir ne visada jas patys supranta. Gauti duomenys patvirtina Vilkėlienės ir Kondrotienės (2015, p. 197) atliktos studijos rezultatus, kurioje nustatyta, kad muzikos veiklos metu iširtos vaikų, turinčių ASS reakcijos, emocijų ir elgesio pokyčiai išryškina bendravimo galimybes specialiai pritaikytame kontekste. Mūsų atlikto tyrimo duomenimis, taikant muzikinį metodą, vaikai, turintys ASS, išmoksta automatiškai išgirstus žodžius, o vėliau, didėja tikimybė, kad juos pritaikys pagal prasmę. Vilkėlienės ir Kondrotienės (2015, p. 197) atliktos studijos duomenimis, muzikavimo metu neįgaliojo komunikacija ir socialinis elgesys tampa pozityvesnis ir išraiškingesnis. Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kiekvienas pedagogas renkasi kokį metodą taikyti, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius: „Aš asmeniškai netaikau, nors mes dažnai vakarais šokame, klausome dainelių, tačiau manau, jog turėtume taikyti daug dažniau“ (K045).

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai, vertindami muzikinio metodo taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskyrė pagalbą atsipalaiduojant ir išreiškiant jausmus bei žodžių atkartojimą.

Tyrimo metu, interviu dalyvių buvo klausiama, su kokiais sunkumais, jie susiduria taikydami muzikinį metodą, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme. Analizuojant interviu metu gautus duomenis, išskirtos 2 kokybinės kategorijos: neigiama garsams jautrių vaikų reakcija bei trukdymas grupės vaikų darbui. Interviu dalyvių pasisakymai, apie patiriamus sunkumus, taikant muzikinį metodą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 14 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

14 lentelė

Pedagogų patiriami sunkumai taikant muzikinį metodą, vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Neigiama garsams jautrių vaikų reakcija	„<...> jautrūs vaikai prašo išjungti muziką sudirgsta, linguoja, kemšasi ausis <...>“ (K045). „<...> jeigu yra hiperjautrumas garsams, vaikams sunku klausytis muzikos, jų klausa „veikia“ kitaip <...>“.	6
Trukdymas grupės vaikų darbui	„<...> tai neigiamai veikia kitus vaikus, nes jie suvokia muziką, kaip laisvalaikio praleidimą ir neleidžia susikaupus atlikti tam tikras veiklas <...>“ (R039). „<...> netrukdančiams kitiems vaikams <...>“ (Z049).	4

Tyrimo metu gauti duomenys išryškino sunkumus, su kuriais susiduria pedagogai, taikydami muzikinį metodą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, kurie susiję su vaikais turinčiais ASS, bei kitais grupę lankančiais vaikais. Tyrimo dalyvių teigimu, sudėtinga taikyti muzikinį metodą, jeigu grupėje esantys vaikai, turintys ASS, jautriai reaguoja į garsus. Tokio metodo taikymas gali sukelti vaikų neigiamas reakcijas, kadangi jie pasijaučia nesaugūs, o tada, nemokėdami valdyti savo emocijų bei nesuvokdami, kas darosi jų aplinkoje, gali pradėti elgtis netinkamai: „Tačiau grupėje yra sunkumas tas kaip ir minėjau, vieniems tinka, kitiems sukelia didelį nerimą“ (K045).

Interviu dalyviai, kalbėdami apie sunkumus, kuriuos patiria taikydami muzikinį metodą, taip pat pabrėžė, kad vaikai, turintys ASS, mokosi kartu su kitais grupės vaikais. Tad taikant muzikinį metodą, reikia labai gerai pamatuoti grupės vaikų atliekamas veiklas, apsvarstant, ar skambanti muzika netrikdys jų susikaupimo.

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai, kalbėdami apie sunkumus, patiriamus taikant muzikinį metodą vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdyme, išskyrė sunkumus, sąlygotus vaikų, turinčių ASS ypatumų, t.y. jautrumo garsams bei kitų grupės vaikų, vertinant kiek muzikinis metodas gali paveikti jų susikaupimą atliekant paskirtas užduotis.

Interviu metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip tyrime dalyvavę pedagogai vertina mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse metodo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 4 kokybinės kategorijos: sąveika su bendraamžiais, mokymasis per patirtį, bendravimo skatinimas bei

mokymasis per konfliktus. Interviu dalyvių pasisakymai apie mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse metodo taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 15 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

15 lentelė

Mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse metodo taikymo veiksmingumas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Sąveika su bendraamžiais	„<...> sąveikauti su bendraamžiais <...>“ „<...> įtraukiamas į bendras veiklas <...>“ (O030).	6
Mokymasis per patirtį	„<...> perima jų žinias ir išmokimą, nusibeždžioniauja <...>“ (T024). „<...> mokosi per patyrimą <...>“ (A031).	5
Bendravimo skatinimas	„<...> skatinamas bendrauti, mokosi palaukti, išklausti, dalyvauti pokalbyje <...>“ (S038). „<...> mezgamas ir palaikomas bendravimas su bendraamžiais <...>“ (T024).	3
Mokymasis per konfliktus	„<...> net ir konfliktai ugdo vaikų gebėjimą konstruktyviai bendrauti, spręsti tarpusavio problemas <...>“ (K045). „<...> net ir kai pykstasi <...>“ (Z049).	2

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, dalyvavę tyrime, kalbėdami apie mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse metodo taikymą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskiria sąveiką su bendraamžiais, kuri pasitelkiama vaikams, turintiems ASS, įtraukiant į bendras veiklas, tuo pačiu pabrėžiant, kad tokiems vaikams veiklos negali būti per ilgos ir visada turi būti suteikiama galimybė jiems atsitraukti, pailsėti.

Interviu dalyviai akcentavo, kad mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse veiksmingumas pasireiškia mokymusi per patirtį, nes vaikai geba perimti kitų vaikų įgūdžius, greičiau, nei iš suaugusių. Tuo pačiu pastebėjo, kad ne visi perimami įgūdžiai yra teigiami.

Tyrimo dalyviai išsakė mintį, kad net pasitaikantys vaikų tarpusavio konfliktai, mokant nedidelėse bendraamžių grupėse, gali pasižymėti teigiamu poveikiu, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, o siekiant atlikti pavestas užduotis, skatinamas vaikų tarpusavio bendravimas.

Apibendrinant galima teigti, kad tyrimo dalyviai, vertindami mokymo mažose bendraamžių grupėse metodo taikymo veiksmingumą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskyrė sąveiką su bendraamžiais, mokymąsi per patirtis, bendravimo skatinimą bei mokymąsi per konfliktus.

Interviu metu, tyrimo dalyvių buvo klausiama, su kokiais sunkumais jie susiduria taikydami mokymo mažose bendraamžių grupėse metodą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo duomenis, išskirtos 4 kokybinės kategorijos: bendraamžių atstūmimas, neigiamas kitų grupės vaikų tėvų požiūris, dėmesio blaškymas, bei vaikų, turinčių ASS, nenoras įsitraukti. Interviu dalyvių pasisakymai apie patiriamus sunkumus,

ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei taikant mokymo mažose bendraamžių grupėse metodą pateikiami 16 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

16 lentelė

Pedagogų patiriami sunkumai taikant mokymo mažose bendraamžių grupėse metodą, ugdant vaikų, turinčių ASS, bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Bendraamžių atstūmimas	„<...> bendraamžiai, ar bent vienas iš jų būna neigiamai nusiteikęs <...>“ (K050). „<...> grupės nariai, kartais nenoriai priima vaikus, turinčius ASS dėl jų skirtumų <...>“ (A031).	4
Neigiamas kitų grupės vaikų tėvų požiūris	„<...> ne visada tėvai palaiko tokį vaikų darbą grupėse <...>“ (R039). „<...> neigiamai reaguoja vaikų tėvai <...>“ (K050).	3
Dėmesio blaškymas	„<...> svarbu, kad jų aplinkoje būtų kiek tik įmanoma mažiau trikdžių, kvapų, margumo, judėjimo <...>“ (G051). „<...> nebesusikaupti grupėje <...>“ (T024).	2
Vaikų, turinčių ASS neįsitraukimas	„<...> vaikai, turintys ASS nenoriai įsitraukia į grupės veiklas <...>“ (A031).	1

Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad interviu dalyviai, įvardindami sunkumus, su kuriais susiduria taikydami mokymo mažose bendraamžių grupėse metodą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskyrė *bendraamžių atstūmimą*, jų nenorą dirbti kartu su vaikais, turinčiais ASS. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina Navickienės ir kt. (2019, p. 69) teiginius, kad dėl nelankstumo kuriant žaidimų taisykles, bendraamžiai nemėgsta vaikų, turinčių ASS, kartu atlikdami tam tikras veiklas, bendraamžiai skundžiasi, kad vaikai, turintys ASS linkę nurodinėti ir matyti tik savo tiesą. Atlikto tyrimo duomenys artimi Vėlavičienės ir kt. (2019, p. 34) atliktos studijos duomenims, kurioje nustatyta, kad vaikai, turintys ASS, turi mažiau draugų, arba jų visai neturi. Taip pat atlikto tyrimo dalyviai pabrėžė, kad susiduria su neigiamu kitų grupės vaikų tėvų požiūriu, tėvams manant, kad veiklos, kartu su vaiku, turinčiu ASS, gali neigiamai veikti jų vaikų ugdymo kokybę ar netgi fizinį, psichologinį ar emocinį saugumą.

Vaikai, turintys ASS, jau nuo ankstyvo amžiaus turi menkiau išsivysčiusius sudėtinio dėmesio įgūdžius nei to paties amžiaus sveiki vaikai, t. y., būdami su kitu asmeniu, jie labiau domisi daiktais nei šalia esančiu žmogumi (Navickienė ir kt., 2019, p. 15). Tyrime dalyvavę pedagogai, patiriamiems sunkumams, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius bei taikant mokymo mažose bendraamžių grupėse metodą, akcentuoja patiriamus sunkumus dėl vaikų *negebėjimo sukoncentruoti dėmesio*, mokantis mažose bendraamžių grupėse bei *nenorą įsitraukti į mokymą mažose bendraamžių grupėse*. Nenoras įsitraukti į mokymą mažose bendraamžių grupėse gali būti sąlygotas nemėgimu netikėtai atsidurti dėmesio centre, ypač suvokiant esantys išskirti iš visos grupės (Navickienė ir kt., 2019, p. 29).

Apibendrinant galima teigti, kad pedagogai, dalyvavę interviu, įvardindami sunkumus, su kuriais jie susiduria taikydami mokymo mažose bendraamžių grupėse metodą, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskyrė bendraamžių atstūmimą, neigiamą kitų grupės vaikų tėvų požiūrį, vaikų, turinčių ASS dėmesio blaškymą bei nenorą įsitraukti į mokymą mažose bendraamžių grupėse.

2.5. Pedagogų patiriamos sėkmės bei sunkumai, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokias sėkmes patiria pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 4 kokybinės kategorijos: veiklos veiksmingumas, ribų suvokimas, pasitikėjimo įgijimas bei funkcionalus priemonių naudojimas. Interviu dalyvių pasisakymai apie patiriamas sėkmes, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 17 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

17 lentelė

Patirtos sėkmės ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Veiklos veiksmingumas	„<...> pamažu, taikant alternatyviąją komunikaciją, galima pasiekti teigiamų rezultatų <...>“ (L051). „<...> viskas įmanoma, tik reikia kantrybės ir laiko <...>“ (S038).	6
Ribų suvokimas	„<...> vaikas ant kilimo priima kitą vaiką ir jau išmoko sumažinti savo asmeninę erdvę <...>“ (K045). „<...> atpažinti, kada elgiesi netinkamai <...>“ (T024).	5
Pasitikėjimo įgijimas	„<...> vaikas manimi tiki ir pasitiki <...>“ (Z049). „<...> vaikų pasitikėjimas <...>“ (A031).	4
Funkcionalus priemonių naudojimas	„<...> vaikas gali vartyti lego knygelę, o ne ją suvalgyti, arba suvalgo tik dalį <...>“ (K045). „<...> darbo aplinkos ir poilsio zonos sukūrimas <...>“ (O030).	2

Tyrimo metu, interviu dalyviai, įvardindami sėkmes, kurias patiria, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, akcentavo, kad tai lėta, bet veiksminga veikla, reikalaujanti ne tik ugdytojo bet ir ugdytinio ir jo artimos aplinkos (šeimos narių) kantrybės. Didesnė tyrimo dalyvių dalis buvo itin pozityviai nusiteikę, pabrėždami, kad įmanoma pasiekti sėkmių, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, tačiau reikia nusiteikti, kad procesas yra ilgas, o pasiekti rezultatai ne visada yra akivaizdūs.

Tyrimo dalyviai, išsakydami sėkmes, kurias jie patiria, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, išskyrė vaikų, suvokiamas ribas, vaikų įsisavinamus gebėjimus, kada jie ar aplinkiniai asmenys elgiasi netinkamai, gebėjimus dalintis bendra erdve su savo bendraamžiais.

Galimai dėl suvokiamų ribų, vaikai, turintys ASS išmoksta funkcionaliai naudotis priemonėmis, naudodami jas pagal paskirtį, saugodami bei tausodami.

Dalis interviu dalyvių, įvardindami patiriamas sėkmes akcentavo vaikų, turinčių ASS pasitikėjimo įgijimą, nes tai vienas svarbiausių kriterijų, sėkmingai ugdytojo ir ugdytinio tarpusavio sąveikai.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kada interviu dalyviai, ugdantys vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, patiriamoms sėkmėms priskiria veiklos veiksmingumą, ribų suvokimą, funkcionalų priemonių naudojimą bei įgyjamą vaikų, turinčių ASS pasitikėjimą.

Tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kokius sunkumus patiria pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, išskirtos 9 kokybinės kategorijos: tėvų perdėtas rūpestis, etiketizavimas, bendradarbiavimo stoka, tolerancijos stoka, komandinio darbo stoka, susitarimų stoka, neadekvatūs lūkesčiai, neadekvatūs lūkesčiai, įgūdžių perkėlimo sunkumai bei didelis darbo krūvis. Interviu dalyvių pasisakymai apie patiriamus sunkumus, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, pateikiami 18 lentelės skiltyje „Patvirtinantys teiginiai“.

18 lentelė

Patiriami sunkumai, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius

Kategorija	Patvirtinantys teiginiai	Teiginių skaičius
Tėvų perdėtas rūpestis	„<...> kiekvieną kartą akcentuodami, kad jis yra kitoks <...>“ (K050). „<...> tėvų reikalavimu, skirti dar daugiau, papildomo dėmesio, nes jis yra kitoks <...>“ (T024).	4
Etiketizavimas	„<...> požiūris yra labai pavojingas, nes nustojama dirbti metodiškai, sistemiškai <...>“ (K045). „<...> bereikalingo tų vaikų nurašymo <...>“ (K050).	6
Bendradarbiavimo stoka	„<...> turėtų pradėti nuo bendradarbiavimo, nuoseklių santykių su vaiku ir jo aplinka palaikymo <...>“ (R039). „<...> trūksta bendradarbiavimo su skirtingomis institucijomis tradicijų, nes poreikis labai yra <...>“ (K050).	3
Tolerancijos stoka	„<...> sveikų vaikų netolerancija ASS vaikams, jų vengimas, tolinimas nuo vykdomų veiklų <...>“ (G051). „<...> bendraamžių kartais neigiamu nusistatymu <...>“ (K050).	2
Komandinio darbo stoka	„<...> trūksta komandinio darbo <...>“ (R039). „<...> visi dirba kas sau<...>“ (K050).	2
Susitarimų stoka	„<...> netgi toje pačioje institucijoje dirbantiems specialistams trūksta susitarimų laikymosi, supratimo ir palaikymo <...>“ (R039). „<...> prieinant tam tikrų susitarimų <...>“ (K050).	2
Įgūdžių perkėlimo sunkumai	„<...> generalizacija- išmoktų įgūdžių pritaikymas realiose situacijose <...>“ (L051).	1
Neadekvatūs lūkesčiai	„<...> susiduriama dažniausiai su nerealiais lūkesčiais, tiek savo, tiek tėvų, tiek kitų specialistų <...>“ (K045).	1
Didelis darbo krūvis	„<...> dideliu darbo krūviu, nes reikia skirti dėmesio ne tik vaikams, bet ir visiems aplinkiniams <...>“ (Z049).	1

Šeimos, auginančios neįgalius vaikus, glaudžiau bendradarbiauja su ugdymo įstaigomis, lyginant su kitų mokinių šeimomis (Grincevičienė, Szerlağ, Dziubacka ir Targamadzė, 2015, p. 79). Tėvai yra labai svarbūs renkant reikalingą informaciją apie konkretų ASS turintį vaiką. Paprastai manoma, kad jie geriausiai pažįsta savo vaiką ir stengiasi gauti įvertinimą iš įvairių šaltinių tikėdamiesi papildomos informacijos (Navickienė ir kt., 2019, p. 115). Tyrimo metu gauti duomenys atskleidė, kad pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, patiria sunkumus, sąlygotus *tėvų perdėtu rūpesčiu*, pasireiškiančiu sistemingu akcentavimu, kad jų vaikui reikia skirti daugiau dėmesio, nei likusiems vaikams, retai kada suvokiant, kad dažniausiai vaikai, turintys ASS ugdomi bendrosiose grupėse bet kuriuo atveju gauna daugiau dėmesio, lyginant su kitais grupės vaikais, nes pedagogams reikia prisitaikyti prie minėtų vaikų ypatumų bei galimybių, o neretai ir prie išskirtinės elgsenos, sąlygotos jų ritualų, emocijų nevaldymo ir t.t.

Tyrime dalyvavę pedagogai, kalbėdami apie sunkumus, patiriamus ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, taip pat pabrėžė ir sunkumus, susijusius su etiketizavimu, kuomet kiti asmenys, nepriklausomai nuo to, ar jie yra iš artimiausios vaiko aplinkos, t.y. iš vaiko šeimos ar kiti specialistai, dirbantys su vaiku, turinčiu ASS, juos vertina, kaip negebančius atlikti tam tikrų veiklų bei daryti pažangą. Toks kitų asmenų požiūris ir jo sąlygotas elgesys neleidžia pasiekti sėkmingų rezultatų, nes vaikas, turintis ASS ir jo ugdytojai iš aplinkos negauna palaikymo.

Dalis interviu dalyvavusių pedagogų, išskyrė *bendradarbiavimo stoką*, kaip sunkumą, su kuriuo susiduria, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Tyrimo dalyviai ypatingai pasigedo tarpinstitucinio bendradarbiavimo, leidžiančio ne tik dalintis turima informacija, galinčia prisidėti prie sėkmingo vaiko bendravimo įgūdžių ugdymo, bet ir numatyti bendras ugdymo strategijas, leidžiančias nuosekliai, laikantis bendrų susitarimų įtraukti vaiką į bendravimo įgūdžių ugdymą.

Kalbėdami apie sunkumus, patiriamus, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, tyrimo dalyviai akcentavo kitų vaikų, besiuogdančių toje pačioje grupėje *tolerancijos stoką*, vaikų, turinčių ASS atžvilgiu. Tyrimo dalyvių teigimu, tai taip pat apsunkina jų profesinę veiklą, nes sudėtingiau taikyti tiek tradicinius, tiek specifinius vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodus. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtino Navickienės ir kt. (2019, p. 69) teiginius, kad bendraamžiai negerbia vaikų, turinčių ASS, dėl nelankstumo kuriant žaidimų taisykles, bendraamžiai nemėgsta vaikų, turinčių ASS, kartu atlikdami tam tikras veiklas, bendraamžiai skundžiasi, kad vaikai, turintys ASS linkę nurodinėti ir matyti tik savo tiesą.

Aptardami sunkumus, su kuriais susiduria, ugdydami ASS turinčių vaikų bendravimo įgūdžius, tyrimo dalyviai išskyrė susitarimų stoką, akcentuodami, kad netgi toje pačioje

institucijoje dirbantys specialistai, nėra linkę laikytis bendrų susitarimų, susijusių su vaiko bendravimo įgūdžių ugdymu, kurie itin svarbūs taikant gestų ar simbolių sistemų metodą. Tuo pačiu pabrėžė, kad stokojama susitarimų tarp ugdytojų ir vaiko artimiausios aplinkos, t.y. jo šeimos narių, siekiant laikytis vientisumo ir nuoseklumo, leidžiančių vaikui užtikrinti saugią aplinką ir sistemingai ugdyti bendravimo įgūdžius.

Tyrime dalyvavę pedagogai, patiriamiems sunkumams, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius priskyrė ir vaikų patiriamus išmoktų įgūdžių perkėlimo sunkumus, kuomet vaikai ne visada gali išmoktus įgūdžius pritaikyti tam tikrose veiklose, dirbant ne individualiai, o palaikant santykius su aplinkoje esančiais žmonėmis. Prie patiriamų sunkumų, tyrimo dalyviai priskyrė neadekvačius lūkesčius. Interviu dalyviai pabrėžė, kad vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymas reikalauja daug laiko (žr. 17 lentelę), tai procesas, kurio rezultatai nėra ryškiai pastebimi iškarta, tačiau sistemingai ugdant vaikų bendravimo įgūdžius, stebimas teigiamas pokytis, tačiau neretai tėvai, nori greitų ir ryškių rezultatų, kas sudėtingai pasiekama.

Autorių (Ramdoss et al., 2010, p. 56) teigimu, daugelyje ugdymo įstaigų susiduriama su ribotais ištekiais, pvz., klasėje mokosi daugiau vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių. Tyrimo metu gauti duomenys patvirtina, kad didelis pedagogų darbo krūvis taip pat priskiriamas prie sunkumų, kuriuos patiria pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius. Pedagogams tenka dirbti ne tik su vaiku, turinčiu ASS, bet ir su kitais grupės vaikais, paskirstant dėmesį, individualizuojant užduotis ir t.t.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima teigti, kad pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius patiria sunkumus, susijusius su perdėtų tėvų rūpesčiu, sistemingai pabrėžiant, kad jų vaikas yra „kitoks“, reikalaujant išskirtinio pedagogų dėmesio, vaikų etiketizavimu, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, bendraamžių tolerancijos stoka, įstaigoje dirbančių specialistų komandinio darbo stoka, bendrų susitarimų stoka, vaikų, turinčių ASS negebėjimu perkelti išmoktus bendravimo įgūdžius į gyvenimiškas situacijas, tėvų neadekvačiais lūkesčiais bei per dideliu darbo krūviu.

IŠVADOS

1. Mokslinės literatūros analizė atskleidė, kad ASS – tai lėtinis, vaikystėje pasireiškiantis plataus spektro sutrikimas, neigiamai veikianti žmogaus adaptacines funkcijas visą gyvenimą. Bendravimo sunkumai yra dažniausiai pasitaikanti vaikų, turinčių ASS savybė. ASS turintiems vaikams būdingi bendravimo sunkumai, patiriami naudojant tiek verbalinį, tiek neverbalinį bendravimą. Tobulinami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžiai, pasižymi teigiamu poveikiu, gerinant minėtų vaikų verbalinius gebėjimus, ilginant kalbėjimo trukmę bei gerinant kalbos spontaniškumą, o tai teigiamai veikia vaikų, turinčių ASS, socialinę elgseną bei tarpusavio sąveiką su artimoje aplinkoje esančiais asmenimis.
2. Vaikų, turinčių ASS bendravimo ypatumams priskiriamas vaiko perdėtas noras bendrauti, nukreiptas tiek į suaugusius asmenis, tiek į bendraamžius arba socialinis uždarumas, akių kontakto nebuvimas bei sudėtingas bendravimas su bendraamžiais, pabrėžiant, kad šiems vaikams lengviau palaikyti kontaktą su suaugusiais asmenimis, nei bendraujant su bendraamžiais.
3. Pedagogai, ugdydami vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, naudoja tradicinius ugdymo metodus (individualus darbas, situacijos analizė) bei taiko specifinius vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymo metodus, tokius, kaip mokymas nedidelėse bendraamžių grupėse, muzikinis metodas; taiko simbolių, gestų bei elektronines sistemas.
4. Pedagogai, ugdantys vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius, patiriamoms sėkmėms priskiria veiklos veiksmingumą, ribų suvokimą, funkcionalų priemonių naudojimą bei įgyjamą vaikų, turinčių ASS pasitikėjimą. Pedagogų patiriami sunkumai susiję su perdėtų tėvų rūpesčiu, reikalaujant išskirtinio pedagogų dėmesio, vaikų etiketizavimu, tarpinstitucinio bendradarbiavimo stoka, bendraamžių tolerancijos stoka, įstaigoje dirbančių specialistų komandinio darbo stoka, bendrų susitarimų stoka, vaikų, turinčių ASS negebėjimu perkelti išmokus bendravimo įgūdžius į gyvenimiškas situacijas, tėvų neadekvačiais lūkesčiais bei per dideliu darbo krūviu.

LITERATŪRA

1. Abel, K.M., Dalman, C., Svensson, A.C., Susser, E., Dal, H., Indrig, S., ... Magusson, C. (2013). Deviance in fetal growth and risk of autism spectrum disorder. *Am. J. Psychiatry*, 170, 391–398. doi:10.1176/appi.ajp.2012.12040543
2. Akansha, M., Sahil, K., Premjeet, S. & Bhawna, K. (2011). Autism spectrum disorders (ASD). *International Journal of Research in Ayurveda & Pharmacy*, 2(5), 1541–1546.
3. Akanksha, S. & Shaw, S.R. (2012). Efficacy of Risperidone in Managing Maladaptive Behaviors for Children With Autistic Spectrum Disorder: A Meta-Analysis. *Journal of Pediatric Health Care*, 26(4), 292–299. doi:org/10.1016/j.pedhc.2011.02.008
4. Alzrayer, M.N. & Banda, D.R.B. (2017). Implementing Tablet-Based Devices to Improve Communication Skills of Students With Autism. *Intervencion is School and Cnic*, 53(1). Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1053451217692569?icid=int.sj-abstract.similar-articles.1>. (žiūrėta 2020-01-23).
5. Armstrong, B., McLaughn, T.F., Clark, A. & Neyman, J. (2012). A Case Report: Using Augmentative and Alternative Communication to Teach a Preschool Student with Autism to Respond and Request Appropriately. *International Journal of Brain and Cognitive Sciences*, 1(4), 26–29 doi:10.5923/j.ijbcs.20120104.01
6. Baio, J. (2012). Prevalence of autism spectrum disorders – autism and developmental disabilities monitoring Network, 14 Sites, United States, 2008. *Surveillance Summaries*, 61(3), 1–19. Prieiga per internetą: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/22456193/>. (žiūrėta 2020-01-25).
7. Bauminger, N., Solomon, M., & Rogers, S. J. (2010). Externizing and internizing behaviors in ASD. *Autism Research*, 3, 101–112. doi:10.1002/aur.131
8. Baxter, A.J., Brugha, T.S., Erskine, H.E., Scheurer, R.W., Vos, T. & Scott, J.G. (2015). The epidemiology and global burden of autism spectrum disorders. *Psychological Medicine*, 45, 601–613. doi:10.1017/S003329171400172X
9. Boyd, T.K., Barnett, J.E.H. & More, C.M. (2015). Evaluating iPad Technology for Enhancing Communication Skills of Children With Autism Spectrum Disorders. *Intervention is School and Cnic*, 15(1). Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1053451215577476>. (žiūrėta 2020-03-13).
10. Boonen, H., Maljaars, J., Lambrechts, G., Zink, I., Van Leeuwen, K. & Noens, I. (2014). Behavior problems among school-aged children with autism spectrum disorder:

- Associations with children's communication difficulties and parenting behaviors. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8, 716–725, doi:10.1016/j.rasd.2014.03.008
11. Brūzga, R. (2005). Spalvų muzika. *Alternatyvus adaptuoto muzikinio rašto pradžiamokss*. Vilnius: Progretus.
 12. Choi, G.B., Yim, Y.S., Wong, H., Kim, S., Kim, H., Littman, D.R., ... Huh, J.R. (2016). The maternal interleukin-17a pathway in mice promotes autism-like phenotypes in offspring. *Science*, 351, 933–939. doi:10.1126/science.aad0314
 13. Christensen, D.L., Baio, J., Braun, K.V., Bilder, D., Charles, J., Durkin, M.S., ... Yeargin-Allsopp, M. (2016). Prevalence and characteristics of autism spectrum disorder among children aged 8 years – Autism and Developmental Disabilities Monitoring Network, 11 sites, United States, 2012. *MMWR Surveill. Summ*, 65, 1–23. doi:10.15585/mmwr.ss6513a1
 14. Chung, Y.C., Carter, E.W. & Sisco, L.G. (2012). Social Interactions of Students with Disabilities Who Use Augmentative and Alternative Communication in Inclusive Classrooms. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117(5), 349–367. doi:10.1352/1944-7558-117.5.349.
 15. Croen, L.A., Zerbo, O., Qian, Y., Massolo, M.L., Rich, S., Sidney, S. & Kripke, C. (2015). The health status of adults on the autism spectrum. *Autism* 19, 814–823. doi:10.1177/1362361315577517
 16. De Leo, G., Gonzales, C.H. Battagiri, P. & Leroy, G. (2011). A smart-phone appcation and a companion website for the improvement of the communication skills of children with autism: cnical rationale, technical development and preminary results. *J Med Syst*, 35(4), 703–711. doi:10.1007/s10916-009-9407-1
 17. DeVilbiss, E.A., Gardner, R.M., Newschaffer, C.J. & Lee, B.K. (2015). Maternal folate status as a risk factor for autism spectrum disorders: a review of existing evidence. *Br. J. Nutr*, 114, 663–672. doi:10.1017/S0007114515002470.
 18. Dimitrova, N., Özçalışkan, S. & Adamson, L.B. (2016). Parents' Translations of Child Gesture Facitate Word Learning in Children with Autism, Down Syndrome and Typical Development. *Journal of Autism Developmental Disorders*, 46, 221–231. doi:10.1007/s10803-015-2566-7
 19. Dovydaityienė, M., Vaitiekutė, G. ir Nasvytienė, D. (2013). Autizmo sindromą turinčių vaikų sensorinės informacijos apdorojimas ir emocijų bei elgesio sunkumai. *Specialusis ugdymas*, 1 (28), 8–19.

20. Duffy, C. & Healy, O. (2011). Spontaneous communication in autism spectrum disorder: A review of topographies and interventions. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5(3), 977–983. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2010.12.005>.
21. Easen, M., Tolstrup, J.S., Nybo Andersen, A.M., Gronbaek, M., Olsen, J. & Strandberg-Larsen, K. (2010). Prenatal alcohol exposure and autistic spectrum disorders-a population-based prospective study of 80,552 children and their mothers. *Int. J. Epidemiol.* 39, 1074–1081. doi:10.1093/ije/dyq056
22. Fitzpatrick, S.E., Srivorakiat, L., Wink, L.K., Pedapati, E.V. & Erickson, C.A. (2016). Aggression in autism spectrum disorder: presentation and treatment options. *Neuropsychiatr Dis Treat*, 12, 1525–1538. doi:10.2147/NDT.S84585
23. Ganz, J.B., Earles-Vollrath, T.L., Heath, A.K., Parker, R.I., Rispo, M.J. & Duran, J.B. (2012). A meta-analysis of single case research studies on aided augmentative and alternative communication systems with individuals with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord*, 42(1), 60–74. doi:10.1007/s10803-011-1212-2.
24. Fox-Edmiston, E. & Van de Water, J. (2015). Maternal anti-fetal brain IgG autoantibodies and autism spectrum disorder: current knowledge and its implications for potential therapeutics. *CNS Drugs*, 29, 715–724. doi:10.1007/s40263-015-0279-2
25. Gentile, S. (2015). Prenatal antidepressant exposure and the risk of autism spectrum disorders in children: Are we looking at the fall of Gods? *J. Affect. Disord*, 182, 132–137. doi:10.1016/j.jad.2015.04.048
26. Gidaya, N.B., Lee, B.K., Burstyn, I., Michael, Y., Newschaffer, C.J. & Mortensen, E.L. (2016). In utero exposure to β -2-adrenergic receptor agonist drugs and risk for autism spectrum disorders. *Pediatrics*, 137, 1–8. doi:10.1542/peds.2015-1316
27. Gray, K., Keating, C., Taffe, J., & Brereton, A. (2012). Trajectory of behavior and emotional problems in autism. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 117, 121–133. doi:10.1352/1944-7588-117-2.121
28. Grincevičienė, V., Szerląg, A., Dziubacka, K. ir Targamadžė, V. (2015). Įtraukusis ugdymas: mokinių tėvų rūpesčiai ir lūkesčiai. Santalka: *Filologija, Edukologija*, 23(1), 73–80. doi:10.3846/cpe.2015.269.
29. Guxens, M., Ghassabian, A., Gong, T., Garcia-Esteban, R., Porta, D. (2016). Air pollution exposure during pregnancy and childhood autistic traits in four European population-based cohort studies: the ESCAPE project. *Environ. Health Perspect*, 124(1), 133–140. doi:10.1289/ehp.1408483

30. Hiller, R., Weber, N. & Young, R. (2014). Sex Differences in Autism Spectrum Disorder based on DSM-5 Criteria: Evidence from Parent and Teacher Reporting. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 42(8), 1–35. doi:10.1007/s10802-014-9881-x
31. Hirvikoski, T., Mittendorfer-Rutz, E., Boman, M., Larsson, H., Lichtenstein, P. & Bölte, S. (2016). Premature mortality in autism spectrum disorder. *Br J Psychiatry*, 208(3), 232–238. doi:10.1192/bjp.bp.114.160192.
32. Iacono, T., Trembath, D. & Erickson, S. (2016). The role of augmentative and alternative communication for children with autism: current status and future trends. *Neuropsychiatr Dis Treat*, 12, 2349–2361. doi:10.2147/NDT.S95967
33. Indrašienė, V. ir Kairelytė-Sauūnienė, E. (2018). Funkcinio elgesio vertinimo metodikos taikymas ugdant probleminiu elgesiu pasižyminčius autizmo spektro sutrikimą turinčius vaikus. *Socialinis darbas*, 16(1), 119–128.
34. Idring, S., Magnusson, C., Lundberg, M., Ek, M., Rai, D., Svensson, A.C., Dalman, C., Karlsson, H. & Lee, B.K. (2014). Parental age and the risk of autism spectrum disorders: findings from a Swedish population-based cohort. *Int. J. Epidemiol*, 43, 107–115. doi:10.1093/ije/dyt262
35. Kalkbrenner, A.E., Schmidt, R.J. & Penlesky, A.C. (2014). Environmental chemical exposures and autism spectrum disorders: a review of the epidemiological evidence. *Curr. Probl. Pediatr. Adolesc. Health Care*, 44, 277–318. doi:10.1016/j.cppeds.2014.06.001
36. Kanne, S.M., & Mazurek, M.O. (2011). Aggression in children and adolescents with ASD: Prevalence and risk factors. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 41, 926–937. doi:10.1007/s10803-010-1118-4
37. Kardes, K. (2016). *Moksnių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
38. Keen, D., Webster, A. & Ridley, G. (2016). How well are children with autism spectrum disorder doing academically at school? An overview of the literature. *Autism*, 20(3), 276–294. doi:10.1177/1362361315580962.
39. Kuzniewicz, M.W., Wi, S., Qian, Y., Walsh, E.M., Armstrong, M.A. & Croen, L.A. (2014). Prevalence and neonatal factors associated with autism spectrum disorders in preterm infants. *J. Pediatr*, 164, 20–25. doi:10.1016/j.jpeds.2013.09.021
40. Labanauskaitė, I., Lileikytė, A., Vasionytė, A., Dudonienė, V., Urbonavičius, V., Čižauskienė, S. ir Juknevičienė, R. (2014). Kineziterapijos poveikis 7–11 metų vaikų turinčių autizmo spektro sutrikimą, fiziniam pajėgumui. *Reabilitacijos mokslai: slauga, kineziterapija, ergoterapija*, 2(11), 14–19.

41. Lee, F.L.M., Yeung, A.S. & Tracey, D. (2015). Inclusion of Children With Special Needs in Early Childhood Education: What Teacher Characteristics Matter. *Topics in Early Childhood Special Education*, 35(2), 79–88. doi:[org/10.1177/0271121414566014](https://doi.org/10.1177/0271121414566014).
42. Lee, B.K., Magnusson, C., Gardner, R.M., Blomstrom, A., Newschaffer, C.J., ... Dalman, C. (2015). Maternal hospitalization with infection during pregnancy and risk of autism spectrum disorders. *Brain Behav. Immun*, 44, 100–105. doi:10.1016/j.bbi.2014.09.001
43. Lee, B.K. & McGrath, J.J. (2015). Advancing parental age and autism: multifactorial pathways. *Trends Mol. Med*, 21, 118–125. doi:10.1016/j.molmed.2014.11.005
44. Lerna, A., Conson, M., Russo, L. & Massag, A. (2012). Social-communicative effects of the Picture Exchange Communication System (PECS) in Autism Spectrum Disorders. *International Journal of Language & Disorders*, 47(5), 609–617. doi:10.1111/j.1460-6984.2012.00172.x
45. Lekavičienė, R. ir Antinienė, D. (2019). *Bendravimo psichologija šiuolaikiškai. Žinios ir užduotys*. Vilnius: Vaga.
46. Levitienė, D. ir Šinkūnienė, J. (2008). Vaikų autistų komunikacinių gebėjimų ugdymas. *Edukacinės studijos*, 6, 164–172.
47. Liaudanskienė, V. ir Vilūnienė, A. (2006). *Bendravimo su vaikais, turinčiais įvairaus lygio negalių, būdai ir technologijos*. Vilnius: Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija „Viltis“.
48. *LR švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas*. Valstybės žinios, 2011-03-31, Nr. 38-1804.
49. Lim, H.A. & Draper, E. (2011). The effects of music therapy incorporated with applied behavior analysis verbal behavior approach for children with autism spectrum disorders. *J Music Ther*, 48(4), 532–550. doi:10.1093/jmt/48.4.532.
50. Lyall, K., Croen, L., Daniels, J., Faln, M.D., Ladd-Acosta, C., Lee, B.K., ... Newschaffer, C. (2017). The Changing Epidemiology of Autism Spectrum Disorders. *Annu. Rev. Public Health*, 38, 81–102. doi:10.1146/annurev-publhealth-031816-044318
51. Lubas, M., Mitchell, J. & Leo, G.D. (2014). User-Centered Design and Augmentative and Alternative Communication Apps for Children With Autism Spectrum Disorders. *SAGE*, 10, 1–10. doi:10.1177/2158244014537501
52. Lyall, K., Munger, K.L., O'Reilly, E.J., Santangelo, S.L. & Ascherio, A. (2013). Maternal dietary fat intake in association with autism spectrum disorders. *Am. J. Epidemiol*, 178, 209–220. doi:10.1093/aje/kws433
53. Mandy, W., Chilvers, R., Chowdhury, U., Salter, G., Seigal, A. & Skuse, D. (2012). Sex Differences in Autism Spectrum Disorder: Evidence from a Large Sample of Children

- and Adolescents. *Journal of Autism and Development Disorders*, 12(7), 1304–1313. doi:10.1007/s10803-011-1356-0
54. Matson, J.L. & Cervantes, P.E. (2014). Commonly studied comorbid psychopathologies among persons with autism spectrum disorder. *Res. Dev. Disabil*, 35, 952–962. doi:10.1016/j.ridd.2014.02.012
 55. Mazurek, M.O., & Kanne, S.M. (2010). Friendship and internalizing symptoms among children and adolescents with ASD. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 1512–1520. doi:10.1007/s10803-010-1014-y
 56. Navickienė, L., Piščalkienė, V., Mikulėnaitė, L., Grikinienė, L., Tender, J., Bukauskaitė, M., Šunskas, U. ir Ustilaitė, S. (2019). *Kaip padėti vaikui, turinčiam autizmo spektro sutrikimų? Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija*. Prieiga per internetą: https://www.upc.smm.lt/projektai/bendal/metodiniai-leidiniai/ASS_internetas.pdf. (žiūrėta 2020-01-23).
 57. Onaolapo, A.Y. & Onaolapo, O.J. (2017). Global Data on Autism Spectrum Disorders Prevalence: A Review of Facts, Fallacies and Limitations. *Universal Journal of Clinical Medicine*, 5(2), 14–23. doi:10.13189/ujcm.2017.050202
 58. Park, C.J., Yelland, G.W., Taffe, J.R. & Gray, K.M. (2012). Brief report: The relationship between language skills, adaptive behavior, and emotional and behavior problems in pre-schoolers with autism. *J Autism Dev Disord*, 42(12), 2761–2776. doi:10.1007/s10803-012-1534-8.
 59. Phippat, C., Bennett, D.H., Krakowiak, P., Rose, M., Hwang, H.M. & Hertz-Picciotto, I. (2015). Phthalate concentrations in house dust in relation to autism spectrum disorder and developmental delay in the CHildhood Autism Risks from Genetics and the Environment (CHARGE) study. *Environ. Health*, 14, 56–69. doi:10.1186/s12940-015-0024-9
 60. Ramdoss, S., Lang, R., Mulloy, A., Franco, J., O'Reilly, M., Didden, R. & Lancioni, G. (2010). Use of Computer-Based Interventions to Teach Communication Skills to Children with Autism Spectrum Disorders: A Systematic Review. *J Behav Educ*, 20, 55–76. doi:10.1007/s10864-010-9112-7
 61. Ridder, H. M. (2002). Communication through singing. In D. Aldridge, & J. Fachner (Eds.). *Info CD ROM v. Conference Proceedings of the 10th World Congress of Music Therapy*. Witten, Germany: University of Witten-Herdecke, 1423–1435.
 62. Rosen, B.N., Lee, B.K., Lee, N.L., Yang, Y. & Burstyn, I. (2015). Maternal smoking and autism spectrum disorder: a meta-analysis. *J. Autism Dev. Disord*, 45, 1689–1698. doi: 10.1007/s10803-014-2327-z.

63. Saveikienė, D. (2018). Tėvų, auginančių autizmą turinčius vaikus, požiūrio į vaiko ateitį naratyvas. *Tiltai*, 1, 125–129.
64. Schug, T.T., Blawas, A.M., Gray, K., Heindel, J.J. & Lawler, C.P. (2015). Elucidating the links between endocrine disruptors and neurodevelopment. *Endocrinology*, 156, 1941–1951. doi:10.1210/en.2014-1734
65. Shane, H.C., Laubscher, E.H., Schlosser, R.W., Flynn, S., Sorce, J.F. & Abramson, J. (2012). Applying technology to visually support language and communication in individuals with autism spectrum disorders. *J Autism Dev Disord*, 42(6), 1228–1235. doi:10.1007/s10803-011-1304-z.
66. Shoaib, M., Hussain, I., Mirza, H.T. & Tayyab, M. (2017). The Role of Information and Innovative Technology for Rehabilitation of Children with Autism: A Systematic Literature Review. *2017 International Conference on Computational Science and Its Applications (ICCSA)*. Prieiga per internetą: <https://ieeexplore.ieee.org/document/7999647>. (žiūrėta 2020-01-23).
67. Sigafoos, J. (2010). Introduction to the Special Issue on Augmentative and Alternative Communication. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 22, 101–104. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10882-010-9197-x>. (žiūrėta 2020-01-23).
68. Sigafoos, J., O'Reilly, M.F., Lancioni, G.E. & Sutherland, D. (2014). Augmentative and Alternative Communication for Individuals with Autism Spectrum Disorder and Intellectual Disability. *Curr Dev Disord Rep*, 1, 51–57. doi:10.1007/s40474-013-0007-x
69. So, W.S., Wong, M.K.I., Lui, M. & Yip, V. (2015). The Development of Co-Speech Gesture and Its Semantic Integration With Speech in 6- To 12-year-old Children With Autism Spectrum Disorders. *Autism*, 19(8), 956–968. doi:10.1177/1362361314556783.
70. Steponėnienė, E. ir Raudeškaitė, R. (2019). Verbalio elgesio anazės taikymas ugdant funkciną autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų kalbą. *Socianis darbas*, 17(1), 84–101.
71. Šerkšnienė, R. ir Baronienė, Ž. (2011). *Vaiko emocinės išraiškos kontrolės ugdymo vadovas*. Kaunas: VšĮ Šeimos santykių institutas.
72. Taj-Eldin, M., Ryan, C., O'Flynn, B. & Galvin, P. (2018). A Review of Wearable Solutions for Physiological and Emotional Monitoring for Use by People with Autism Spectrum Disorder and Their Caregivers. *Sensors (Basel)*, 18(12). Prieiga per internetą: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6308558/>. (žiūrėta 2020-01-23).
73. Talbott, E.O., Marshall, L.P., Rager, J.R., Arena, V.C., Sharma, R.K. & Stacy, S.L. (2015). Air toxics and the risk of autism spectrum disorder: the results of a population

- based case-control study in southwestern Pennsylvania. *Environ. Health* 14, 80–97. doi:10.1186/s12940-015-0064-1
74. Thiemann-Bourque, K., Brady, N., McGuff, S., Stump, K. & Naylor, A. (2016). Picture Exchange Communication System and Pals: A Peer-Mediated Augmentative and Alternative Communication Intervention for Minimally Verbal Preschoolers With Autism. *J Speech Lang Hear Res*, 59(5), 1133–1145. doi:10.1044/2016_JSLHR-L-15-0313
 75. Tick, B., Bolton, P., Happé, F., Rutter, M. & Rijdsdijk, F. (2016). Heritability of autism spectrum disorders: ameta-analysis of twin studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57(5), 585–595. doi:10.1111/jcpp.12499
 76. TLK-10-AM / ACHI / ACS elektroninis vadovas. (2020). *TLK-10-AM sisteminis gyvorašas – psichikos ir elgesio sutrikimai*. Prieiga per internetą: <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp?topic=/lt.webmedia.vlk.drg.icd.ebook.content/html/icd/5skyrius.html>. (žiūrėta 2020-02-23).
 77. Tureikytė, D. (2003). Sociologinių tyrimų metodologija ir metodai, Iš V. Leonavičius *Sociologija* (p. 34-46.) Kaunas: VDU.
 78. Vėlavičienė, D., Adomaitienė, V. ir Bulanovaitė, E. (2019). Autizmo spektro sutrikimai: elgesio bei emocijų išraiškos ypatumai paauglystės laikotarpiu. *Sveikatos mokslai*, 29(1), 31–34. doi:org/10.5200/sm-hs.2019.006
 79. Vilkėlienė, A. ir Kondrotienė, E. (2015). Autistinių sutrikimų turinčių jaunuų bendravimo įgūdžių plėtojimo gamybė muzikinėje veikloje. *Pedagogika*, 117(1), 185–197.
 80. Virk, J., Liew, Z., Olsen, J., Nohr, E.A., Catov, J.M. & Ritz, B. (2015). Preconceptional and prenatal supplementary folic acid and multivitamin intake and autism spectrum disorders. *Autism*, 20(6), 710–718. doi:10.1177/1362361315604076
 81. Zerbo, O., Yoshida, C., Gunderson, E.P., Dordick, K. & Croen, L.A. (2015). Interpregnancy interval and risk of autism spectrum disorders. *Pediatrics*, 136, 651–657. doi:10.1542/peds.2015-1099
 82. Zerbo, O., Qian, Y., Yoshida, C., Grether, J.K., Van de Water, J. & Croen, L.A. (2015). Maternal infection during pregnancy and autism spectrum disorders. *J. Autism Dev. Disord*, 45, 4015–4025. doi:10.1007/s10803-013-2016-3
 83. Žydzionaitė, V. (2011). *Baigiamojo darbo rengimo metodologija*. Mokomoji knyga. Klaipėda: Klaipėdos valstybinė kolegija.

84. Weisskopf, M.G., Kioumourtzoglou, M.A. & Roberts, A.L. (2015). Air pollution and autism spectrum disorders: causal or confounded? *Curr. Environ. Health Rep*, 2, 430–439. doi:10.1007/s40572-015-0073-9

Summary

Although in recent decades researchers have been paying a lot of attention to ASD research, delving into the advantages and disadvantages of methods educating children with ASD communication skills, it has not been possible to find studies that delve into the possibilities of educating children with ASD communication skills in Lithuanian. So the problematic questions are: 1) what are the characteristics of communication typical for children with ASD? 2) How does the development of communication skills in children with ASD manifest itself?

The object of the research is the children with autism spectrum disorders and their communication skills development.

The aim of the study is to reveal the possibilities of developing children with autism spectrum disorders communication skills.

Research methods: review and analysis of scientific literature; qualitative research using the interview method; data were processed using content analysis elements.

Key findings:

1. The communication characteristics of children with ASD include the child's excessive desire to communicate with both adults and peers or social isolation, lack of eye contact and difficult communication with peers, emphasizing that these children find it easier to keep in touch with adults than communicating with peers.
2. Educators use traditional educational methods (individual work, situation analysis) to develop children with ASD communication skills and apply specific methods to develop communication skills, such as teaching in small peer groups, using special characters, musical method, gestures and electronic systems.
3. Educators who develop the communication experiences of children with ASD include the effectiveness of the activity, the perception of boundaries, the use of functional tools and the acquired confidence of children with ASD. Difficulties faced by educators are related to excessive parental care, requiring special attention from teachers, labeling of children, lack of inter-institutional cooperation, lack of peer tolerance, lack of teamwork of professionals, lack of general agreements, lack of parenting skills for children with ASS inadequate expectations and excessive workload.

Keywords: alternative communication, autism spectrum disorder (ASD), communication, educator.

INTERVIU KLAUSIMYNO GAIRĖS

Jūsų vardas?

Kiek Jums metų?

Kiek metų dirbate pedagoge?

Jūsų pedagoginis laipsnis?

I. ASS TURINČIŲ VAIKŲ SAMPRATA IR BENDRAVIMO YPATUMAI

1. Kaip galėtumėte apibūdinti vaikus, turinčius Autizmo spektro sutrikimą (toliau – ASS)?
2. Kokie bendravimo ypatumai, Jūsų nuomone, būdingi vaikams, turintiems ASS?

II. POŽIŪRIS IR PATIRTYS TAIKANT BENDRAVIMO ĮGŪDŽIŲ UGDYMO METODUS

3. Kaip dažnai Jūsų darbe, tenka skirti laiko vaikų, turinčių ASS bendravimo gebėjimų ugdymui?
4. Kokius metodus naudojate, ugdydama vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius?
5. Kiek, Jūsų nuomone, veiksminga verbalinio elgesio analizė ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šį metodą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?
6. Kiek, Jūsų nuomone, veiksmingas ABA metodo taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šį metodą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?
7. Kiek, Jūsų nuomone, veiksmingas Denverio ugdymo metodo taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šį metodą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?
8. Kiek Jūsų nuomone, veiksmingas alternatyvios komunikacijos taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius?
9. Kiek, Jūsų nuomone, veiksmingas gestų sistemos taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šią sistemą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?
10. Kiek, Jūsų nuomone, veiksmingas simbolių sistemos taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šią sistemą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?

11. Kiek veiksmingas elektroninės sistemos taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šią sistemą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?
12. Kiek, Jūsų nuomone, veiksmingas muzikinio metodo taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šį metodą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?
13. Kiek, Jūsų nuomone, veiksmingas mokymo nedidelėse bendraamžių grupėse metodo taikymas, ugdant vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius? Kaip dažnai taikote šį metodą? Kokius privalumus galėtumėte išskirti? Su kokiais sunkumais susiduriate?

III. PATIRIAMOS SĖKMĖS IR SUNKUMAI, UGDANT VAIKŲ, TURINČIŲ ASS BENDRAVIMO ĮGŪDŽIUS

14. Kokiomis sėkmėmis galėtumėte pasidžiaugti, kalbėdama, apie vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžių ugdymą?
15. Su kokiais pagrindiniais sunkumais susiduriate, ugdydama vaikų, turinčių ASS bendravimo įgūdžius?